

# Pîrîzâde İbrâhim'in *Risâletü Gâyeti't-Tabhîk fi 'Ademi Cevâzi't-Telfîk fi't-Taqlîd* Adlı Eserinin Tahkikli Neşri ve Tercümesi

**Öz:** Bu makale, XVII. yüzyıl Osmanlı döneminde Mekke'de yaşamış Hanefî bir fakih olan Pîrîzâde'nin (ö. 1099/1688) *Risâletü gâyeti't-tabhîk fi 'ademi cevâzi't-telfîk fi't-taqlîd* adlı eserinin tahkikli neşri ve tercümesinden oluşmaktadır. Müellif; yedi Osmanlı sultanının dönemine şahitlik etmiştir. İstikrarın bozulmaya başladığı ve yönetimde ekberiyet sisteminin yürürlüğe girdiği bir devirde yaşayan Pîrîzâde, 1672 yılında Mekke kadılığından azledilerek dönemin bu olumsuz havasından bizzat nasibini alan simalar arasında yer almıştır. Daha ziyade fıkıh disipliniyle ilgilenmiş, kullandığı zengin kaynaklar ve ele aldığı konular göz önüne alındığında yetkin bir hukukçu olduğu anlaşılmaktadır. Müellifin bu yazıda tanıtım, tahkikli neşri ve tercümesi yapılan risâlesi de yaşadığı çağ ile birlikte günümüzde de devam eden bir problem üzerine eğilmektedir. Pîrîzâde, taklide telfîk yapmanın sahih olduğu kanaatini paylaşan ve sayıları gittikçe artan çevrelere karşı, Hanefî mezhebinde bu uygulamanın câiz olmadığını belirtmek ve bu konu etrafındaki belirsizliği gidermek üzere ilgili risâleyi kaleme aldığını belirtmektedir. Söz konusu risâle, "Nassın olmadığı yerde taklide telfîkin câiz olduğu" görüşünü savunan Molla Ferruh'a bir reddiye mahiyetinde ortaya konulmuş olup, o dönemde birçok ilim adamı tarafından da takdirle karşılanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Pîrîzâde, taklid, telfîk, taklide telfîk, mezhep ve kadî.

## A Critical Edition and Translation of Pîrîzâda's Work Named *Risâla Gâyat al-Tabhîq fi 'Adam Jawâz al-Talfîq fi al-Taqlîd*

**Abstract:** This article consists of critical edition and translation of the work named *Risâla ghâyat al-tabhîq fi 'adam jawâz al-talfîq fi al-taqlîd* by Burhânuddîn İbrâhim b. Husain b. Ahmad b. Muhammad b. Ahmad b. Bîrî (d. 1099/1688), who was a Hanafî faqih lived in Mecca during the 17th century Ottoman period. The author known as Pîrîzâda has witnessed the period of seven Ottoman sultans. Living in a period when the stability system deteriorated and the primogeniture management system began, Pîrîzâda was also negatively affected by the negativity of that period and was dismissed from the Mecca masquerade in 1672. From this point of view, it is understood that Pîrîzâda is a competent jurist. His booklet, described, critiqued and translated in this article, also addresses a problem in his age and still continues today. As made clear in the introduction of the work, it has been stated that when the researches on the talfîq in taqlîd were on the increase, he wrote aforementioned work to show that it is not permissible according to the Hanafî sect and for the removal of uncertainty and confusion in this matter. The booklet in question was also written as a disclaimer to Molla Farruh, who said "talfîq in taqlîd is permissible where nass is absent" and was appreciated by many scholars of the day.

**Keywords:** Pîrîzâda, taqlîd, talfîq, talfîq in taqlîd, madhhab and kadî.

## A. Araştırma ve Değerlendirme

### 1. Müellifin Hayatı

Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunamayan Burhânüddîn İbrâhim b. Hüseyin b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Bîrî [Pîrî], aslen Mekkeli olmakla birlikte, ailesinin o esnada ziyaret için bulunduğu Medine'de 1022 (1613) dolaylarında dünyaya gelmiştir. Daha sonraysa Mekke'ye intikal ederek orada yetişmiştir. Büyük dedesi Pîrî'ye nispetle kendisine Pîrîzâde (İbn Bîrî) lakabı verilen müellif, Mekke'de ilimle şöhret bulmuş bir aileye mensup olup, Hanefî ulemasının önde gelen meşhur âlim ve fakihlerinden biri olarak tanınmıştır.<sup>1</sup>

Bir dönem Mekke kadılığı vazifesinde bulunan Pîrîzâde, tam olarak tespit edemediğimiz bir sebeple bu görevinden azledilmiştir. Bunda dönemin istikrarsız yapısı ile buna bağlı olarak merkezin zayıf düşmesi ve Mekke şeriflerinin emirlik için aralarında sürdürdüğü mücadelenin de etkili olma ihtimali söz konudur. Nitekim Mekke emirinin atanmasında Mekke kadısının görüşünün alınması da bu ihtimali güçlendirmektedir.<sup>2</sup>

#### 1.1. Hocaları

Pîrîzâde, amcası Muhammed b. Ahmed el-Bîrî [Pîrî], Şeyhülislâm Abdurrahman b. İsâ el-Mürşidî (ö. 1037/1627), Ahmed b. İsâ el-Mürşidî (ö. 1085/1675) ve Ebû Bekir Kusayr el-Mağribî'den ders almıştır. Ali b. Ebî Bekir el-Cemmâl'den (ö. 1071/1661) Arapça ve İbn Allân'dan (ö. 1057/1647) da hadis okumuştur. Yine de Şehâbeddîn el-Hafâcî (ö. 1060/1659) de hocaları arasındadır. İsmi zikredilmeyen daha pek çok hocasının olduğu ve birçok âlimden icazet aldığı belirtilmektedir.<sup>3</sup>

1 Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh b. Muhibbillâh el-Muhibbî el-Ulvânî el-Hamevî ed-Dımaşkî, *Hulâsatü'l- eser fi a'yânî'l- karnî'l- hâdî 'aşer* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 1/19; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 1/262; Ömer Rızâ Kebhâle, Mu'cemü'l-mü'ellifin: Terâcimu muşannifi'l-kütübî'l-'Arabiyye* (Beyrut: 1957), 1/22; Abdullah Mirdâd Ebü'l-Hayr, *el-Muhtaşar min kitâbi Neşri'n-nevr ve'z-zeber fi terâcimi efâzîli Mekke mine'l-karnî'l-'aşir ile'l-karnî'r-râbî 'aşer*, nşr. M. Saîd el-Âmûdî - Ahmed Ali (Cidde: 1406), 39; M. Habib el-Hîle, *et-Târîh ve'l-müerrihûn bi-Mekke mine'l-karnî's-sâlis el-hicrî ilâ karnî's-sâlis 'aşer* (London: Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslâmî, 1994), 362; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014), 323; Hasan Özer, *Mekke'de Bir Osmanlı Kadısı Pîrîzâde* (Konya: Çizgi Yayınları, 2019), 47; Tahsin Özcan, "Pîrîzâde İbrahim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/286.

2 Ayrıntılı bilgi için bk. Hasan Özer, *Mekke'de Bir Osmanlı Kadısı Pîrîzâde*, 47 vd.

3 Muhibbî, *Hulâsatü'l- eser*, 1/19; Abdullah Mirdâd, *el-Muhtaşar*, 39; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 323; Özer, *Mekke'de Bir Osmanlı Kadısı Pîrîzâde*, 49; Özcan, "Pîrîzâde İbrahim", 34/286.

### 1.3. Öğrencileri

Pîrîzâde, aralarında Hasan b. Ali el-Uceymî (ö. 1113/1702), Tâceddîn b. Ahmed ed-Dehhân ve Süleyman Hînû gibi âlimlerin bulunduğu pek çok talebe yetiştirmiştir. Kaynaklarda Mekke'ye kendisinden ders almak üzere gelen sayılamayacak kadar çok öğrencisinin olduğundan bahsedilmektedir. Elimizdeki kaynaklarda isimleri zikredilen öğrencileriye bunlardır.<sup>4</sup>

### 1.4. Eserleri

Pîrîzâde'nin, sayıları konusunda farklı rivayetler bulunmakla birlikte çoğu risâle şeklinde ve fıkıh ilmi ağırlıklı yüzü aşkın eserinin olduğu bilinmektedir. Bursalı Mehmed Tâhir, sonuncusu 1096 (1685) tarihli olmak üzere, bir mecmua içerisinde bizzat gördüğünü kaydettiği on dokuz eserinin adını vermektedir.<sup>5</sup> Muhibbî ile diğer bazı kaynaklar yetmiş küsur, bazıları ise yüzden fazla risâlesi olduğunu belirtir. Bu eserlerin tamamına rastlanamamış, ancak bir kısmının mevcudiyeti tespit edilebilmiştir.<sup>6</sup>

### 1.5. Vefatı

Yaşadığı dönemin bir fıkıh ve fetvâ otoritesi sayılan Pîrîzâde, Abdurrahman b. Îsâ el-Mürşid'den sonra üstlendiği Mekke kadılığı görevini uzun yıllar sürdürmüştür.<sup>7</sup> 1083'te (1672) Mekke emîri olan Şerîf Berekât b. Muhammed zamanında azledilmiştir. Tek oğlunun da 1094 (1684) yılında vefat etmesi onu, insanlardan ilgisini keserek daha çok ilim ve telifle meşgul olmaya yöneltmiştir. Vefat tarihi olarak kaynaklarda 16 Şevval 1099 (14 Ağustos 1688) tarihinin öne çıktığı görülen Pîrîzâde, Mekke'de bulunan Muallâ Kabristanı'na defnedilmiştir.<sup>8</sup>

4 Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/19; Abdullah Mirdâd, *el-Muhtaşar*, 39-40; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 323; Özer, *Mekke'de Bir Osmanlı Kadısı Pîrîzâde*, 50; Özcan, "Pîrîzâde İbrahim", 34/286.

5 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/261-262.

6 Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/20; Abdullah Mirdâd, *el-Muhtaşar*, 39-40; İbrâhim b. Hüseyin b. Ahmed Pîrîzâde, *'Umdetu zevi'l-beşâir*, thk. Saffet Köse - İlyas Kaplan (*İstanbul: Mektebetü'l-İrşad*, 1438/2016), 1/12; ayrıntılı bilgi için bk. Özer, *Mekke'de Bir Osmanlı Kadısı Pîrîzâde*, 51-113; Özcan, "Pîrîzâde İbrahim", 34/286-287. Ayrıca Pîrîzâde'nin altmışa yakın risâlesi ve fetâvâsı, tarafımızdan tahkik edilmiş olup şu anda baskıdadır.

7 Abdülmelik b. Hüseyin 'Âsimî, *Semţü'n-nücumî'l-avâlî fi enbâi'l-evâil ve't-tevâlî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998/1419), 4/517.

8 Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/19; Abdullah Mirdâd, *el-Muhtaşar*, 39-40; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 323; Özer, *Mekke'de Bir Osmanlı Kadısı Pîrîzâde*, 47-48; Özcan, "Pîrîzâde İbrahim", 34/286.

## 2. *Gâyetü't-tahkîk fî 'ademi cevâzi't-telfîk fî't-taklîd* Adlı Risâlenin Özellikleri

### 2.1. Risâlenin Müellife Nispeti

Tahkiki yapılan risâlenin giriş kısmında yer alan “*Günahlarının bağışlanmasını isteyen, günabkâr kul İbrâhim b. Hüseyin Pîrî el-Mekkî el-Hanefî –Allah ona lütfuyla muamele eylesin– şöyle der...*” ifadesinden de anlaşılacağı üzere eser Pîrîzâde'ye aittir. Bu aidiyet hususunda farklı bir görüş de yoktur. Eserin yazımından sonraki yankılar ve müellifine yapılan iltifatlar, kaleme alınan risâlenin Pîrîzâde'ye nispetini teyit etmektedir. Tahsin Özcan, risâlenin tanıtımını yaparken eser hakkında yapılan değerlendirmeleri şöyle açıklamıştır: “...Bu risâle sebebiyle Pîrîzâde İbrâhim'in, Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahya Efendi ile Şehâbeddîn Ahmed el-Cevherî'nin de içinde bulunduğu bir grup âlimin övgüsünü kazandığı belirtilir.”<sup>9</sup>

### 2.2. Risâlenin Telif Sebebi

Pîrîzâde, eserinin girişinde, “Taklidde telfîk yapmanın geçerliliğiyle ilgili araştırmalar artınca, telfîkin câiz olmadığı konusunda Hanefî mezhebinin –tespit edebildiğim kadar– sarîh görüşlerinin nakillerine yer vermek istedim. Böylece telfîkin hükmünü bilmeyenler öğrensün ve hataya düşmekten kendisini korusun” diyerek risâlesini yazmaya giriştiğini belirtmiş ve eseri kaleme alma gerekçesini açıkça beyan etmiştir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere eserin telif sebebi, o gün için önemli görülen hukukî bir probleme dayanmaktadır. Adı geçen risâle, aynı zamanda, nassın olmadığı yerde taklidde telfîkin olabileceği görüşünü savunan Molla Ferruh'a (ö. 1052/1642'den sonra) da bir reddiye mahiyeti arz etmektedir.

### 2.3. Risâlenin Konusu ve Önemi

Eser, en az sorumluluk gerektiren fikhî görüşün tercihi hususunda ve usûl tartışmaları çerçevesinde ortaya çıkan telfîk problemi üzerinde durmaktadır. Bu problem, mukallidin karşılaştığı fikhî bir meselede farklı mezheplerden kendisine en kolay gelen görüşü tercih edip edemeyeceği ve onlardan istediği hükümle

9 Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/20; Abdullah Mirdâd, *el-Muhtaşar*, 40; Özcan, “Pîrîzâde İbrahim”, 34/287.

amel edip edemeyeceği konularını ilgilendiren oldukça tartışmalı bir meseledir. Burada müellif, Hanefî mezhebinin muteber kaynaklarından referanslar göstererek mezhep mensubu olan bir kimsenin tek tek meselelerde imamı dışında birini taklid etmesinin, taklilde telfîk yapmasının ve âhâd meselelerde imamından başkasını taklid etmesinin câiz olmadığını ortaya koyma gayreti içerisindedir.

لفق sülâsî mâzî kökünden tefîl bâbına nakledilen ve sözlükte, iki kumaşı birbirine eklemek, iki şeyi bir araya getirmek, kumaşın iki tarafını yan yana getirip dikmek ve yamamak gibi anlamlara gelen telfîk kelimesi,<sup>10</sup> fıkıh usûlü ıstılahı olarak, bir meselenin hükmünü birden fazla mezhebin görüşünden seçilen unsurlardan yararlanarak meydana getirmektir. Fürû-i fıkıh kavramı olarak ise bir meselede iki ve daha fazla şeyi birleştirme, dolayısıyla iki veya daha fazla mezhebin birbirine aykırı olan hükümlerini bir eylemde veya bir olayda birleştirme manasına tekabül eder.<sup>11</sup>

İlk dönem eserlerinde terimleşmiş anlamıyla telfîk ifadesinin kullanıldığına pek rastlanılmamaktadır, ancak bu kavramla ilgili bazı meseleler, 7./13. asırdan önceki bazı usûl kitaplarında görülmektedir. Dipnotta bunlardan bazılarında işaret edilse de ancak 8./14. yüzyılın sonlarına doğru bu kavramın fıkıh usûlü ıstılahı olarak terimleştiği anlaşılmaktadır.<sup>12</sup>

Konunun farklı kelimelerle dile getirilip telfîk lafzıyla ıstılahlaşmasından sonra, 9./15. asrın son yarısından itibaren özellikle bazı bölgelerde söz konusu kavramın fıkıh usûlü ve fetvâ kitapları ile birakım risâlelerde yoğun bir şekilde ele alındığı görülür. Aynı zamanda telfîk, modernleşme sürecinin öncesindeki üç asra yakın bir süre zarfında da fıkıh usûlünün en çok tartışılan meselelerinden biri olmuştur. Bu dönemde telfîkle ilgili tartışmalara her mezhepten fakihlerin iştirak ettiği müşahede edilmektedir. Hanefî fakihlerden konuyla ilgili müstakil eser yazarlardan bir kısmı şöyle zikredilebilir: Zeynüddîn b. İbrâhim b. Muhammed b. Nüceym el-Mısrî (ö. 970/1563); *el-Ḳavlü's-sedîd fi ba'zı mesâ'ili'l-ictihâd ve't-taklîd* isimli eseriyle İbn Molla Ferruh diye meşhur Muhammed

10 Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414), 10/330-331.

11 Ayrıntılı bilgi için bk. Eyyüp Said Kaya, "Telfîk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/401-402.

12 Abdülkerim Remuyî, *Tagayyuru'l-fetvâ bi-tağayyuri'l-ictihâd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971), 256; Kaya, "Telfîk", 40/401.



b. Abdülazîm el-Mekkî (ö. 1052/1642'den sonra); *el-‘İkdü’l-ferîd li-beyâni’r-râ-cih mine’l-hilâf fi cevâzi’t-taklîd* adlı eseriyle Hasan b. Ammar b. Ali eş-Şürübülâlî (ö. 1069/1659);<sup>13</sup> *Hulâşatü’t-tahkîk fi beyâni hükmi’t-taklîd ve’t-telfîk* ile Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî (ö. 1143/1731).<sup>14</sup> Pîrîzâde’nin de *Risâletü şâyeti’t-tahkîk fi ‘ademi cevâzi’t-telfîk fi’t-taklîd* adlı eseriyle bu literatürün bir parçasını oluşturduğunu görmekteyiz.

Çalışma dahilinde tahkik ve tercümesi sunulan bu eserinde müellif; ayrı ayrı ele alınması gereken meseleleri tek bir meseleymiş gibi birbirine karıştırmamanın batıl olduğu, mezhep mensubu olan bir kimsenin tek tek meselelerde imamı dışında birisini taklid etmesinin ve taklidde telfîk yapmasının geçersiz olduğu, mezhebin esasının devamlık olduğu, taassubun ise câiz olmadığı, mezhebin hükmüne aykırı olarak hâkimin verdiği hükme uymanın da câiz olmadığı, bir meselede amel ettikten sonra taklid yapmanın telfîk ya da takyîd olup olmayacağı, taklid konusunda telfîkin câiz olmadığı ve usûlcülerden yapılan nakillerle farklı iki ictihaddan oluşup bu iki ictihadın birleştirildiği (*telfîk*) bir meselede taklid etmenin icmâen sahih olmadığı gibi meseleleri ele alarak bunları açıklığa kavuşturmaya çalışır.

Bu meseleleri ele alırken konuyla ilgili olarak önceki eserlerde belirtilen ve genel yargı niteliği taşıyan bazı tespit ve hükümleri de merceğe alan Pîrîzâde, bu nakiller üzerine çeşitli değerlendirmelerde bulunur. Nakledilen söz konusu görüşlerden bazılarını burada şu şekilde sıralayabiliriz: Bütün Müslümanların ittifakıyla telfîk ile oluşturulmuş hüküm ve mukallidden telfîkin sudûr etmesi bâtıldır. Mezhepte devamlılık esas ve taassubiyet ise câiz değildir. Mezhep görüşüne aykırı olarak hâkimin verdiği hükmü almaya izin verilmemiştir. Taklid konusunda telfîk kesinlikle câiz değildir. Hâkimin mezhebine muhalif bir şekilde ictihadda bulunması, yalnızca ictihadının doğruluğuna inanması ve ictihadının onu bu inanca sevk etmesi şartıyla geçerli olur. Hanefî bir mukallidin mezhebe aykırı meselelerde Mâlik ve Şâfi’î’nin görüşünü alması câiz değildir, fakat mezhebe aykırı hüküm verdiğinde hâkimin görüşünü uygulayabilir. Mu‘tezile gibi birden fazla doğrunun olabileceğini kabul edenlerin avama, her mezhepten dilediği hükmü alma hakkı tanıdıkları, fakat Hanefî âlimler gibi hakkı tek kabul edenlerin ise avamın bir tek imama bağlanmasını zorunlu gördükleri. Amelden sonra taklidin telfîk mi yoksa takyîd mi olacağı vs.

13 İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1184, 85b-104a.

14 Görüşler, tartışmalar ve literatür için bk. Kaya, “Telfîk”, 40/401-402.

## 2.4. Risalenin Üslûbu ve Kaynakları

Pîrîzâde, bütün eserlerinde takip ettiği metodu bu eserinde de devam ettirmiştir.<sup>15</sup> Kaleme aldığı metinlerde pek delil zikretmeyen müellifin referansları ise tamamıyla mezhebin muteber kaynakları ve müctehidlerin görüş ve tercihlerinden ibarettir. Öyle ki eserlerinde kimi zaman “*Ben bu konuda sadece aktarıcı ve elçiyim, Allah (c.c) ise hatamı bağışlamaya kâdirdir*”<sup>16</sup> diyerek kendisinin sadece bir aracı olduğunu ifade etmiş ve mümkün mertebe mevcut görüşleri aktarmakla yetinmiştir. O, kendi tercihlerinde dahi sâbık ulemanın görüşleri arasından nakilde bulunarak meseleleri ele almış ve eserlerinde şahsî kanaatlerine de bu şekilde yer vermiştir. Söz konusu risâlede de açıkça görüleceği gibi, evvelki ulemanın görüşleri üzerinden kendi görüşlerini beyan eden müellif, itirazlara karşı verdiği cevaplarda da yine aynı şekilde, geçmiş fakihlerin görüş ve tercihleri üzerinden meseleyi izah etmeyi uygun bulmuştur.

Bu çalışmada müellifin, önceki ulemanın görüşlerinden yanlış çıkarımlarda bulunan kimselere cevap verdiğini de görüyoruz. Bir örnek olarak, Hâtîmetü'l-Müteahhirîn Ahmed b. Yûnus eş-Şelebî'nin (ö. 947/1540) eserinde yer verilen şu yargıyı ele alabiliriz: “Tarsûsî, iki mezhepten alınma telfikle fetvâ vermenin cevâzını ifade eden bilgilerin Münyetü'l-müftâ adlı eserde yer aldığını söylemiştir.”<sup>17</sup> Pîrîzâde bu iddiayı şu şekilde cevaplar: “Ben derim ki; şu ana kadar yaptığımız nakillerden ve verdiğimiz bilgilerden bu görüşün kabul edilebilir bir görüş olmadığı anlaşıldı...”<sup>18</sup> Pîrîzâde'nin buna benzer bir biçimde, karşıt görüşleri tenkit ettiği bağlamlarda, nakledilen pasajın hemen ardından “*Ben de şöyle derim*”, “*Buna şöyle cevap verilir*” gibi kalıplarla cevap vermesi, metnin eleştirel hüviyetini göstermesi bakımından dikkat çekici bir noktadır.

Yine dikkat çekici bir başka husus da Pîrîzâde'nin, metni zengin bir kaynaklar bütününe müracaat etmek suretiyle inşa etmiş olmasıdır. Eser boyunca müellifin referans gösterdiği kaynak metinlerse şunlardır: Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrâhim es-Semerkandî'nin (ö. 373/983) *Hizânetü'l-fukahâ'sı*, Ebû Mu-

15 Özer, *Mekke'de Bir Osmanlı Kadısı Pîrîzâde*, 378-382.

16 Pîrîzâde, *Risâletü gâyeti't-taḥkîk fi 'ademi cevâzi't-telfîk fi't-taḳlîd* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Arapça Yazmalar, 6392), 1b.

17 Pîrîzâde, *Risâletü gâyeti't-taḥkîk* (İÜAY 6392), 3b.

18 Pîrîzâde, *Risâletü gâyeti't-taḥkîk* (İÜAY 6392), 3b.

hammed Hüsâmüddîn Ömer b. Abdülazîz b. Ömer b. Mâze el-Buharî'nin (Sad-rüşşehîd) (ö. 536/1141) *Muhtaşaru'l-Vâkı'ât* ve *el-Fetâva's-şuğrâ* isimli eserleri, İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed b. Abdürreşid el-Buhârî'nin (ö. 542/1147) *Hulâşatü'l-fetâvâ'sı*, Rüknuddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ebi'l-Mefâhir b. Abdirreşid el-Kirmânî el-Hanefî'nin (ö. 543/1149) *Cevâhiru'l-fetâvâ'sı*, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâi'u's-şanâi' fi tertîbi's-şerâi'* isimli eseri, Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasan b. Mansûr b. Mahmûd Kādihân el-Uzgendî/el-Özkendî el-Fergânî'nin (ö. 592/1196) *Fetâvâ Kādîhân (el-Fetâva'l-Hâniyye)* ve *Şerhu'z-Ziyâdât* isimli eserleri, Ebü'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî er-Riştânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye* ve *Muhtârâtü'n-nevâzil*'leri, Burhânüddîn (Burhânüşşerîa) İbn Mâze Mahmûd b. Ahmed el-Buhârî'nin (ö. 616/1219) *Tetimmatü'l-fetâvâ'sı*, Yûsuf b. Ebî Saîd Ahmed es-Sicistânî'nin (ö. 639/1240) *Münyetü'l-müftî'si*, İsa b. Muhammed b. İnanç el-Kırşehrî er-Rûmî'nin (ö. 734/1334'den sonra) *el-Mübbeğâ fi'l-fürû'* adlı eseri, Ebü'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf el-Çarperdî'nin (ö. 746/1346) *el-Hâdî'si*, Ebû İshâk Necmüddîn İbrâhim b. Ali b. Abdilvâhid b. Abdilmün'im et-Tarsûsî'nin (ö. 758/1357) *Tuḥfetü't-Türk fi mâ yecibu en yu'mele fi'l-mülk* isimli eseri, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Mahmûd b. Sirâcüddîn Ahmed b. Mes'ûd, İbnü's-Sirâc el-Konevî ed-Dımaşkî'nin (ö. 770/1369) *el-Gunye fi'l-fetâvâ'sı*, Ahmed b. 'Îmâd el-Agfîhî'sî'nin (ö. 808/1402) *Tevkîfü'l-ḥükkâm 'alâ Gavâmizi'l-ahkâm*'ı, Bedrüddîn Mahmûd b. İsrâil b. Abdilazîz İbn Kādî Simavne, tanınmış ismiyle Şeyh Bedreddin'in (ö. 823/1420) *Câmi'u'l-Fuşûleyn*'i, Hafîzüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb b. Yûsuf el-Hârizmî el-Kerderî el-Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) *el-Fetâva'l-Bezzâziyye'si*, Şemsüddîn Mehmed b. Hamza, tanınmış ismiyle Molla Fenârî'nin (ö. 834/1431) *Fuşûlü'l-bedâi' fi usûli's-şerâi'* isimli eseri, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd b. Mes'ûd, İbnü'l-Hümâm es-Sivasî el-İskenderî'nin (ö. 861/1457) *et-Taḥrîr*'i, Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboga b. Abdullah es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî'nin (ö. 879/1474) *et-Tercîḥ ve't-taḥḥîḥ 'ale'l-Kudûrî (Taḥḥîḥu Muhtaşari'l-Kudûrî)* ve *Mûcebâtü'l-ahkâm ve vâkı'âtü'l-eyyâm*'ları, İbn Emîru Hâc Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 879/1474) *Şerhu't-taḥrîr* ve *Menâsiku İbn Emîri'l-Hâc* adlı eseri, Kādî Cüken Kücerâtî el-Hanefî el-Hindî'nin (ö. 920/1514 veya 930/1523) *Hizânetü'r-ri-vâyât fi'l-fetâvâ'sı*, Burhânüddîn İbrâhim b. Mûsâ b. Ebî Bekr b. Ali et-Tarablusî



ed-Dımaşkî'nin (ö. 922/1516) *el-İs'âf fi ahkâmi'l-evkâf* ve *el-Fetâvâ*'ları, Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmüddîn el-Horasânî el-Kuhistânî'nin (ö. 962/1555) *Câmi'ü'r-rumûz fi şerhi'n-Nukâye muhtaşari'l-Vikâye'si*, Zeynüddîn b. İbrâhim b. Muhammed b. Nüceym el-Mısrî'nin (ö. 970/1563) *Bahru'r-râik* isimli eseri.

Risâle içerisinde bu kadar çok ve önemli kaynağı referans göstermesini ise müellifin literatüre vukûfunun en önemli göstergesi olarak kabul edebiliriz.

## 2.5. Yazma Nüshaların Özellikleri

Risâlenin, üçü mecmualar içerisinde, biri de müellifin risâleye yazdığı şerhte memzuc vaziyette bulunan toplamda dört nüshasına ulaşılabilmektedir. Bu nüshaları aşağıdaki başlıklarda kısaca tavsif edeceğiz.

### 2.5.1. İstanbul Üniversitesi Arapça Yazmalar Nüshası

Eserin bir nüshası, İstanbul Üniversitesi Arapça Yazmalar Bölümü'ndeki (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü) 6392 numaralı mecmua içerisinde, 1b-3b varakları arasında kayıtlıdır. Tahkikte (ش) rumuzuyla gösterilen ve yazısı okunaklı olan bu nüshada bölüm adları kırmızı mürekkeple yazılmış olup metnin hâmişinde birkaç tane açıklama bulunmaktadır. Ferağ kaydında ise nüshanın 8 Ramazan 1056 Perşembe (18 Ekim 1646) tarihinde tamamlandığı belirtilmiştir.

### 2.5.2. Süleymaniye Kütüphanesi Aşır Efendi Nüshası

Risâlenin bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi Aşır Efendi koleksiyonundaki 420 numaralı mecmuanın 55b-61a varakları arasında yer almaktadır. Tahkikte (ع) rumuzuyla gösterilen bu nüshada, aynı şekilde bölümlerin başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış olup, metnin hâmişinde farklı bir nüshadan bir kelime yazılmış ve nüsha diye belirtilmiştir. Ferağ kaydında, nüshanın 22 Cemâziyelevvel 1130 (23 Nisan 1718) tarihinde tamamlandığı kayıtlıdır.

### 2.5.3. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Nüshası

Çalışmanın bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Rodos Yazmalar Bölümü (RDS Hadis) 86 numaralı mecmuanın 108b-110b varakları arasında kayıtlıdır. İlgili mecmua dahilinde hadis, kelâm, mantık ve fıkıh alanında yazılmış toplam on dört adet risâle mevcut olup, buna istinaden mecmuanın

hadis bölümüne kaydedildiği görülür. Tahkikte (ج) rumuzuyla gösterilen bu nüshanın başlıkları da diğer nüshalar gibi kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin bu nüshası ile İstanbul Üniversitesi Arapça Yazmalar Bölümü nüshasının ferağ kayıtları tarih olarak aynıdır. Bu ise ya birbirinden ya da üst bir başka nüshadan istinsah edilirken en az bir ferağın da aynen kopya edildiğini gösteriyor olmalıdır.

#### 2.5.4. *el-Keşf ve't-tedkîk li-şerhi Ġâyeti't-tahkîk fi men'i't-telfîk Adlı Şerhin İçerisindeki Nüsha*

Müellif, kaleme aldığı telfîk risalesi üzerine daha sonra bir de şerh yazmıştır. *el-Keşf ve't-tedkîk* isimli bu şerhte asıl metin ile şerh kısmı memzuc olduğundan, dolayısıyla asıl metnin ibareleri de bihakkın bu eserde mevcut bulunduğundan bunu da ayrı bir nüsha hüviyetiyle değerlendirme ve tahkikte dördüncü bir nüsha olarak kullanma yoluna gidilmiştir. On yaprak hacminde bir eser olan bu metnin tek nüshası ise Medine'deki el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Başka bir nüshası tespit edilemeyen bu risâle, adı geçen kütüphanede 2646 numaralı mücelledin 6b-16b varakları arasında kayıtlıdır. Tahkikte gövde metne alma konusundaki tercihlerde fazlaca istifade edilen bu nüsha, neşirde (ص) rumuzuyla gösterilmiştir.

Pîrîzâde'nin söz konusu eseri, mecmualarda, *Risâletü Ġâyeti't-tahkîk fi 'ademi cevâzi't-telfîk fi't-taklîd* ismiyle kayıtlı bulunmaktadır. Fakat bazı yerlerde söz konusu risâle ile *el-Keşf ve't-tedkîk li-şerhi Ġâyeti't-tahkîk fi men'i't-telfîk* adındaki şerhin aynı çalışma olduğu bilgisi verilmekte olup bu ise yanlış bir tespittir. Daha önce de açıklandığı üzere *el-Keşf*, yine aynı müellif tarafından bu risâleye yapılan bir şerhtir.<sup>19</sup>

### 3. Tahkikli Metin Neşri ve Tercüme Kısmında Takip Edilen Yöntem

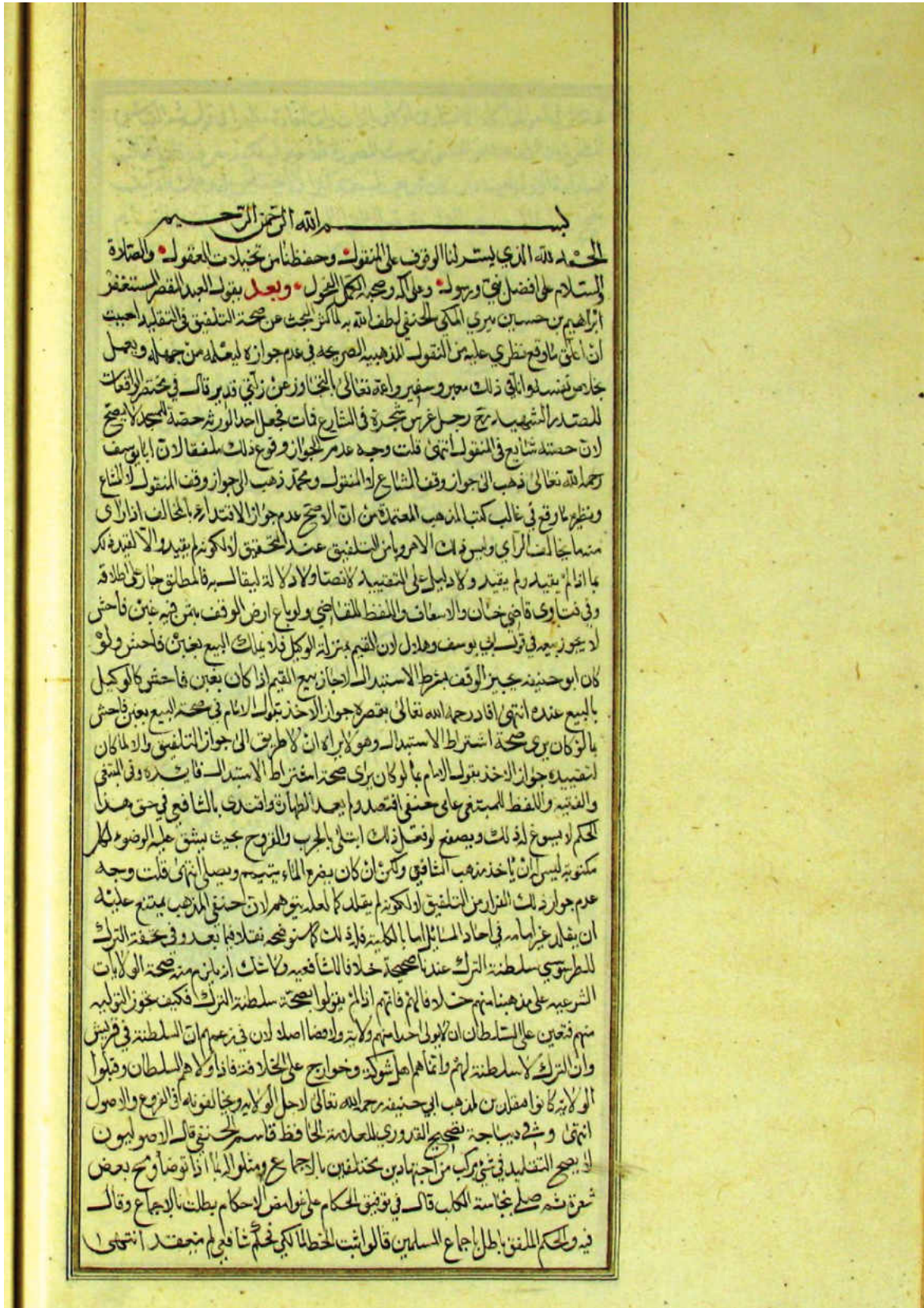
Elimizde bulunan nüshaların müellif nüshası, müellif nüshasından istinsah edilmiş bir nüsha ya da müellif nüshasıyla karşılaştırılmış bir nüsha olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız için nüshaların hepsi eşit görülerek tahkikte herhangi birisi esas alınmamıştır. Tahkikte inşa metodu kullanılmış olup, doğru olduğu düşünülen ibareler gövdeye alınmış, farklılıklar ise dipnotlarda

19 Pîrîzâde, *'Umdetu zevi'l-beşâir*, 1/17-18; Özcan, "Pîrîzâde İbrahim", 34/287.

gösterilmek suretiyle sahih bir metin oluşturma yoluna gidilmiştir. Tahkik yapılırken metinde geçen şahıs ve eserler hakkında kısa bilgiler verilmiş; ismi geçen eserler matbu ise neşri, yazma hâlinde ise de mevcut yazmasına işaretle bulunulmuştur.

Tercüme yapılırken imkan nispetinde metne bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte Arapçanın tabiatı gereği her seferinde açıkça zikredilmeyen kelime ve zamirler, takibi kolaylaştırabilmek adına tercümeyle açık hâlleriyle dahil edilmiştir.



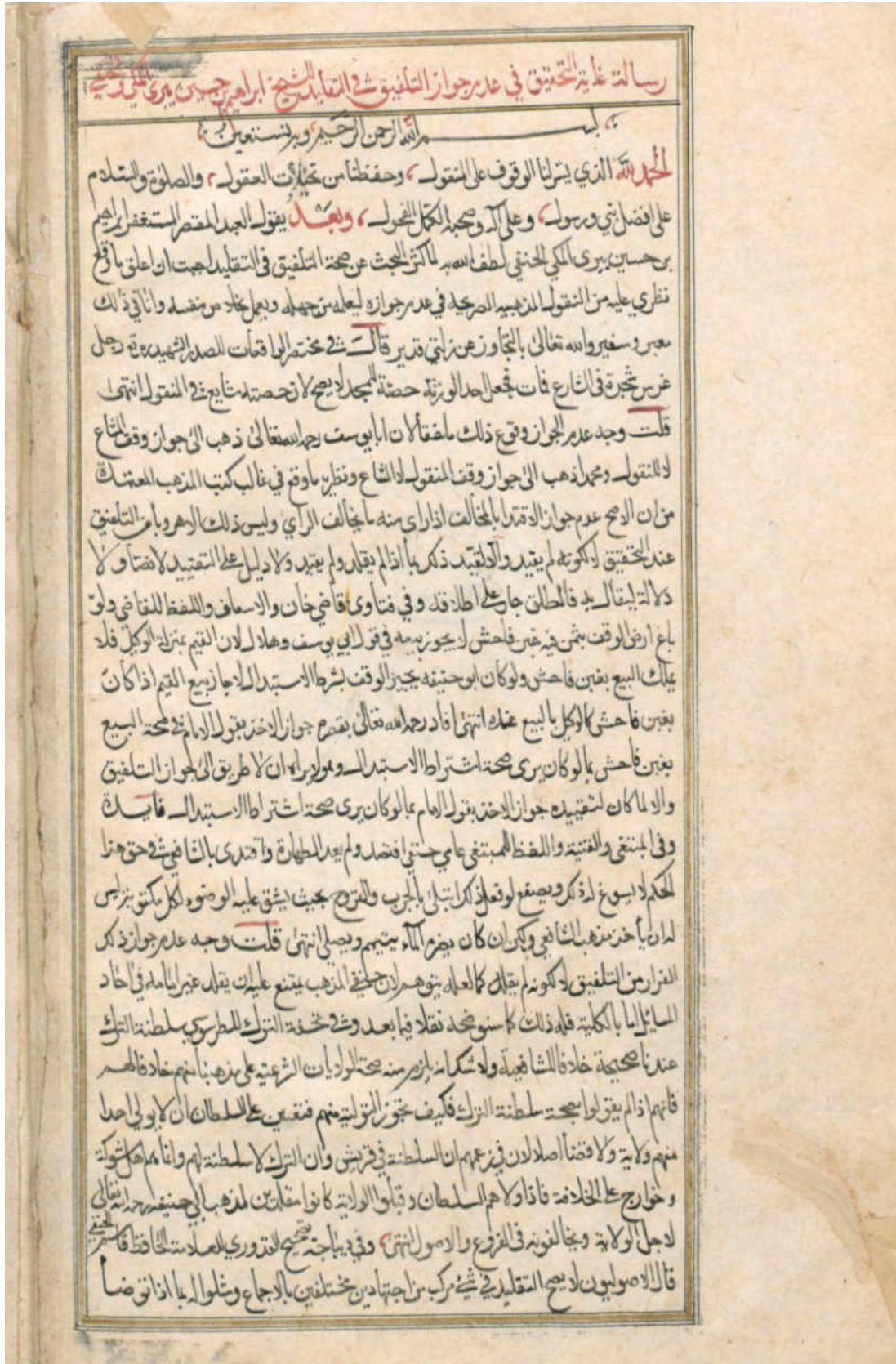




اليمين المضايفه يدل على جواز التلفيق لشمول صور ما اذا عقد بل ذكر المضايفه وسيله  
احسب بان غرض الذكر في اليمين المضايفه متين بما اذا كان بعد دعوى صححة كما قال في المغنبة  
بعلة من برهان صاحب المحيط مشرفا ان تر وحت فلانه في ثلاث وان عقد لها ضمني في  
ثلاث وان حكم حاكم صححة النكاح فهي ثلاث وظرف بنية الحكم منسوخ الايمان بعد دعوى صححة  
انتهى فقد اذ ان صححة الدعوى شرط لكون حكم المخالف رافعا للحل وفي السنة ولا يكون صححة  
عندنا الا اذا كانت على خاص والزيادة لم تنزح ويعد الحكم بعد وجوب ما يتبعه من المعنويات النكاح  
كذكر المهر في العقد والولي او غير ذلك **سنة** اقول بعد دم جواز التلفيق في التقلد مولانا  
محمد بن محمد الطرالمسيحي كذا ذكرته في فتاويه وافق ايضا بعد اتمام جوارحه العادة مخالفة المتأخرين  
احمد بن يوسف الشلي مع قوله لكن ذكر الطرالمسيحي ان في نية التلفيق ما يبطل جوارحه الحكم الربكي من غير  
انتهى قلت قد علمت ردهم فانتم دم والمضمان لا فرق في جواز التلفيق في التقلد بوجوبها  
ومن مال الجوارحه من اجل الصراحة لفي ذلك ولا تمسك له والجب سنة ليعرف بصدور من ذلك  
وليس التلفيق في زمانها الذي نقل ما صحح عن هذا من الذي يعني بقوله لان المضمون في انما الازدواج  
الربكئة ذلك المذهب اعلم بحيل التلفيق واخبرني من اطاعته على ما حكاه عن ابن ابي عمير الائمة الكراميين واعاد  
الدوام ابي يوسف الصلوة في البراءة لما اخبره جوار التلفيق بكلام المسلمين بغير من التلفيق لم يطع  
صواعق ذلك لان في زمانه لا مطلع على الجزئيات الا هو بكثره كنية فخرت الله تعالى بولاست  
على دخوله في جملة من **سنة** سعاد ذلك في الواسطة مع سنة همدك لي وعدا لونه ذلك فضل الله  
يؤتيه من يشاء سبحانه انك لا علم لنا الا ما علمتنا انك انت العلم المقدم وهذا احزنا ما يضر الكلام  
على عدم صححة التلفيق في التقلد في هذه الوقاات الموسومة بجارية التحقيق وختمها بهذا الدعاء  
المبارك اللهم اني اسالك الثبات في الامور والبرهان على الرشاد واسالك التمسك بربك  
واسالك حسن عبادتك واسالك قلمك لسانك واسالك لسانا صادقا واسالك خير من يتعلم ويعود  
بك من شر ما تعلم واستغفر لك ما تعلم انك انت علام الغيوب **سنة**  
ومستار العيوب وكان الفراغ من ذلك من ليلة في يوم الخميس  
ثامن رمضان المعظم من شهر شعبان **سنة** ١٠١٠  
على مهاجرها افضل الصلاة واكمل التسليم  
ولحمد الله رب العالمين  
تم

بسم الله الرحمن الرحيم  
الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على خاتم الانبياء والمرسلين وعلى آله  
واجبائهم **وبعد** فهذه رسالة لا بد لكل مستفقه من العلم بما فيها ليكون عالما  
بمذهب الامام الاخير مرتبة اصحابه وانما عرفه في المذهب الاصطلاحات المرافقة للمشايع المنفرد بين  
عند اذ فتاء والنقل والتدريس والله المستودع في التوفيق والقبول علم ان اصحاب الامام ابي حنيفة  
رضي الله تعالى الاربعة مجتهدون في مذهبهم متبعون تصويهم يخرجون اقول لهم عليها ومن طعن  
انهم خالفوا لم يصيب في قلعه كان بل ايجالوا حدهم ولا انفرقوا بول خالف عن اجتهاده ولذا قال  
في المناوي المشهور بالوقاات ولا يقال ان اخذوا اصحاب ابي حنيفة عليه ومع بعضهم بعضا خروج

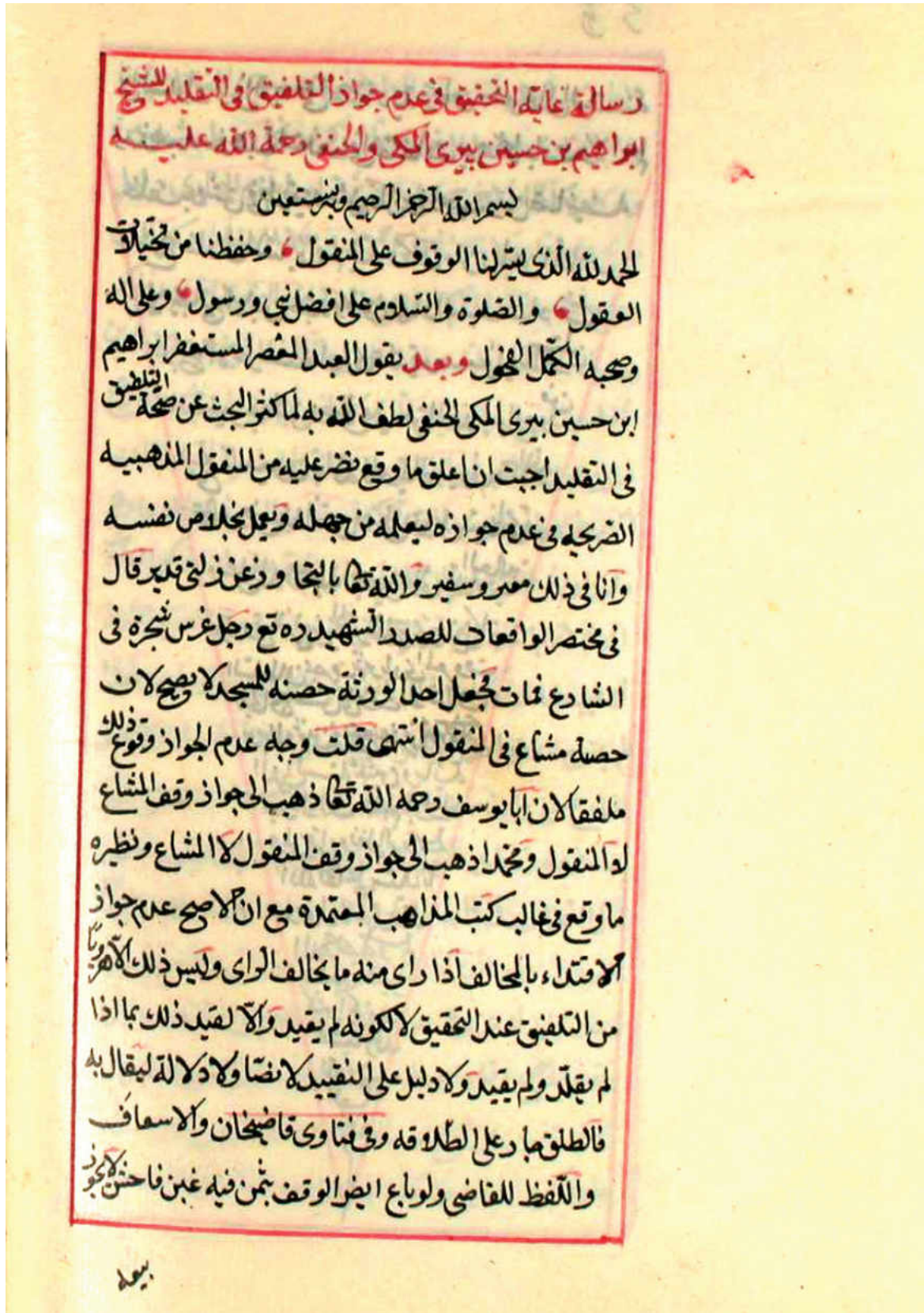






من تليقين العام ٥

كون المذهب خلاف المذهب فانه هب جواز بل المذهب المنع لان جواز فرع جواز التقليد من غير ما  
ما يشترطه ذلك المقلد فيه والمذهب اشترط ذلك كما علمنا ما تقدم وقرن ايضا من امر جازح في مناسك  
واقرو من عليه في حين ولم يعبه بشي وكان مولانا العلامة المتأخر محمد بن محمد بن عبد الله الشهادي الخليلي رحمه  
اقول قبله ولان بالاستدلال على ذلك معروض في محله لحدوث قولنا لانا لا يرفع خلاف من تقدمه  
قال في التلويق ابن تزيير ومن علماء حوزة من اختار عدم التساد بالخطا في الصلاة اعتزله الامام الثاني  
للما قري مذهب من غير التمسك فقال اخذت من مذهب لا طلاق وتكرت التيد لما تقدمت في كلامه من ان  
المجتهد يتبع الدليل لا العنا حتى صح القضاء بجهة النكاح لساق النساء على العنا انتهى فان قيل فتقدم  
حكم الحاكم بطلان اليمين المضافه بديل على جواز التلويق لشهولة صوغه ما اذا اعتد بلا ذكر المهر او بلا ولي  
اجيب بان فتوى الحكم في اليمين المضافة مقيد بما اذا كان بعد دعوى صححة كما قاله في الفتية بعد ما  
برهان صاحب المحيطة بنص قال ان تزوجت فانه في ثلاث وان عقدتها فصولي فهو ثلاث وان حكم  
حاكم بجهة النكاح فهي ثلاث فلو بعدت لكم بفتح اليمين بعد دعوى صححة انتهى فقد اذ ان حجة الدعوى  
شبه كون حكم المخالف رافعا للخلاف في المسئلة ولا تكون صححة عندنا الا اذا كانت على خاص  
والمرأة لم تزوج وعند الحاكم بعد وجود ما يعتبر من المعتمرات للنكاح كذكر المهر في العقدان  
الولي او غير ذلك **تمت** انتهى امدد جواز التلويق في التقليد من ان الحكم من غير النظر اليه  
الخطية كما ذكر في فتاوى وافتى ايم بعد جواز العدا متقاطعة التأخر من احمد بن يوسف الشيبلي مع قوله لكن  
ذكر الطرس في ان في منية المفتي ما يبيد جواز الحكم المركب من مذهبين انتهى فقلت قد تقدمت في ما تقدم  
والمحصل ان لاطراف جواز التلويق في التقليد بوجه تام ومن مال الجواز من اهل العصر لا حجة في ذلك  
ولا استكراه ولجب من كيف بعد منه فقلت وليس المفتي في زماننا الا نقل ما صح عن اهل مقبلة المذهب  
يقضي بقولهم وان المستفتي انما يبال عما ذهب اليه في ذلك المذهب لا عما يخيل الفتى واخبرني من اطعمته  
على ما حكاه عن عين الائمة الكرسي واعادة الامام ابي يوسف الصلاة في الواقعة انما اخبرنا الخبر الثاني  
بكلام المشايخ تعجب من ذلك حيث لم يطبع موثقه ذلك لان في زمانه ان لا مطلع على الغزوات الا من كان  
لشبه فخرت الله تعالى مولانا على دعواه في جملتين استفاد ذلك من الراسطة مع شك حده  
وعداوة وذكر فضل الله يومئذ من يشاء سبحانك انما علمنا انما علمنا انك انت العلامة الحكيم  
وهي الاخر ما تميزت الكلام على عدم صحة التلويق في التقليد في هذه الوقاات الموسومة بتعاقب التحقيق  
وتحتها بهذا الالمام البارحة اللهم اني اسالك الثبات في الازم والساك المبرم يتطهره ولما اكرشك  
نعمتك ولسا اكرس عبادتك ولسا اكر قلبا مسلما ولسا اكر لسانا صادقا ولسا اكر من خيرة تعلم  
وا حوذ بكر من رواتك تعلم اول تغفر لك لما تعلم انك انت علام الغيوب وستا العيوب كما  
وكان الفراغ من تعاقب ذلك في يوم الخميس ثامن رمضان المعظم  
من شهر رجب سنة ١٠٥٦ هـ على ما جازها افضل الصلاة واكمل التسليم  
والحمد لله رب العالمين







## B. Tahkikli Metin Neşri

[ظ١]

### رسالة /

«غاية التحقيق في عدم جواز التلقيح في التقليد»  
للشيخ إبراهيم بن حسين پيري المكي الحنفي<sup>١</sup>  
رحمة الله عليه

بسم الله الرحمن الرحيم  
«وبه نستعين»

الحمد لله الذي يَسِّر لنا الوقوف على المنقول، وحفظنا من تخيُّلات العقول، والصلاة والسلام على أفضل نبي ورسول، وعلى آله وصحبه الكُمَّل الفحول. وبعد؛ يقول العبد المقصّر المستغفر إبراهيم بن حسين پيري، المكي الحنفي، لَطَفَ اللهُ به: لَمَّا كثر البحث عن صحة التلقيح في التقليد، أحببت أن أُعلِّق ما وقع نظري<sup>٢</sup> عليه من النُّقول<sup>٣</sup> المذهبية الصريحة في عدم جوازه، لِيَعْلَمه من جهله، ويعمل بخلاص<sup>٤</sup> نفسه. وأنا في ذلك معبّر وسفير، واللهُ تعالى بالتجاوز عن زلّتي قديرٌ.

١ إبراهيم بن حسين بن أحمد بن پيري (١٠٢٣-١٠٩٩هـ/١٦١٤-١٦٨٨م)، فقيه حنفي، ولد في المدينة، وولي الإفتاء بمكة ومات بها، له حواشٍ وشروح في الفقه والحديث، منها كتاب في العمرة وجمرة العقبة، ومجموع يشتمل على سبع رسائل - في جامعة الرياض (١٣٦) -، وعمدة ذوي البصائر لحل مهمات الأشباه والنظائر، وله في الأصول غاية التحقيق، وهي رسالتنا هذه. انظر معجم المؤلفين لعمر رضا كحالة، ١/ ٢٢؛ الأعلام لخير الدين الزركلي ١/ ٣٦.

٢ ع: نضر.

٣ ع: المنقول.

٤ ش: بخلوص.



قال في مختصر الوقعات للصدر الشهيد<sup>٥</sup> رحمه الله تعالى: «رجل غرس شجرة في الشارع، فمات، فجعل أحد الورثة حصته<sup>٦</sup> للمسجد، لا يصح؛ لأن حصته مشاع<sup>٧</sup> في المنقول». انتهى.

قلت: وجه عدم الجواز وقوع<sup>٨</sup> ذلك مُلَفَّقًا؛ لأن أبا يوسف رحمه الله تعالى ذهب إلى جواز وقف المُشَاع لا المنقول، ومحمدًا ذهب إلى جواز المنقول لا المشاع. ونظيره ما وقع في غالب كتب المذهب<sup>٩</sup> المعتمدة من<sup>١٠</sup> «أن الأصح عدم جواز الاقتداء بالمخالف، إذا رأى منه ما يخالف الرأي»، وليس ذلك إلا هروبًا من التلقيق عند التحقيق، لا لكونه لم يُقَلَّد<sup>١١</sup> وإلا لقيّد ذلك بما إذا لم يُقَلَّد<sup>١٢</sup> ولم يقيد، ولا دليل على التقييد لا نصًا ولا دلالة، ليقال به، «فالمطلق جارٍ على إطلاقه».

٥ هو عمر بن عبد العزيز بن عمر بن مازة، أبو محمد، برهان الأئمة، حسام الدين، المعروف بالصدر الشهيد (٤٨٣-٥٣٦هـ/١٠٩٠-١١٤١م)، من أكابر الحنفية، من أهل خراسان، قتل بسمرقند، ودفن في بخارى. انظر: الجواهر المضية في طبقات الحنفية لعبد القادر القرشي، اعتنى به: محمد عبد الله الشريف، ص ٢٥٣؛ تاج التراجم لقاسم بن قطلوبغا، حققه: محمد خير رمضان يوسف، ص ٢١٧-٢١٨؛ الفوائد البهية في تراجم الحنفية للكنوي، اعتنى به: أحمد الزعبي ص ٢٤٢.

٦ ع: حصنه.

٧ ش ر ص: شائع. | وفي تهذيب الوقعات: شائعة. وهو الأصوب.

٨ ص: وقع.

٩ ع: المذاهب.

١٠ ع: مع.

١١ ع ش ر: لم يُقَيَّد.

١٢ ر: لم يقيد.

وفي فتاوى قاضي خان<sup>١٣</sup> والإسعاف<sup>١٤</sup> - واللفظ للقاضي -: «ولو باع<sup>١٥</sup> أرض الوقف بثمن فيه غبن فاحش، لا يجوز بيعه في قول أبي يوسف وهلال؛<sup>١٦</sup> لأنّ القيم بمنزلة الوكيل،<sup>١٧</sup> فلا يملك البيع بغبن فاحش. ولو كان أبو حنيفة يجيز الوقف بشرط الاستبدال، لأجاز بيع القيم إذا كان بغبن فاحش، كالوكيل بالبيع عنده».<sup>١٨</sup> انتهى.

أفاد رحمه الله تعالى بقصره جواز الأخذ بقول الإمام في صحة البيع بغبن فاحش، بما لو كان يرى صحة اشتراط الاستبدال، وهو لا يراه؛ إذ<sup>١٩</sup> لا طريق إلى جواز التلفيق، وإلا لما كان لتقييده جواز الأخذ بقول الإمام، بما لو كان يرى صحة اشتراط الاستبدال<sup>٢٠</sup> فائدة.

١٣ هو حسن بن منصور بن أبي القاسم محمود بن عبد العزيز، فخر الدين، المعروف بقاضي خان الأوزجندی الفرغاني، فقيه حنفي، من كبارهم (ت. ٥٩٢هـ/١١٩٦م). الجواهر المضية للقرشي، ص ١٣٥؛ تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص ١٥١-١٥٢؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ١١١-١١٢؛ الأعلام للزركلي ٢/ ٢٢٤.

١٤ ثمة كتابان يحملان العنوان نفسه، وهما لكاتبين مختلفين: الأول: هو إبراهيم بن موسى بن أبي بكر الطرابلسي، برهان الدين، فقيه حنفي، ولد في طرابلس الشام، وأخذ بدمشق عن جماعة، وانتقل إلى القاهرة وتوفي بها (٨٥٣-٩٢٢هـ/١٤٤٩-١٥١٦م)، من كتبه الإسعاف لأحكام الأوقاف. الأعلام للزركلي، ١/ ٧٦. والثاني: هو علي بن محمد حناوي زاده، علاء الدين، قاض، من الشعراء، تركي الأصل والبيته، مستعرب (٩١٨-٩٧٩هـ/١٥١٢-١٥٧٢م)، ولد في إسبارسة، وتفقه بالعربية وتأدب، واشتغل بالتدريس، ثم ولي القضاء بدمشق، فقضاء بروسة، فأدرنة، فالقسطنطينية، ومات بأدرنة. كتب حواشي في النحو والفقه، وصنف الإسعاف في علم الأوقاف، ورسالة ضخمة في «التفسير»، وكتاباً في «الأخلاق»، وله نظم بالعربية والتركية والفارسية. الأعلام، للزركلي، ٥/ ١٢.

١٥ ص + بهذا الموضوع كلمة: الناظر.

١٦ هلال بن يحيى بن مسلم البصري (ت. ٢٤٥هـ/٨٥٩م)، فقيه من أعيان الحنفية، من أهل البصرة، لقب بالرأي، لسعة علمه وكثرة أخذه بالقياس، أخذ الفقه عن أبي يوسف وزفر، وروى عن أبي عوانة وابن مهدي، له كتاب في «الشروط»، قال في كشف الظنون: «أول من صنف في علم الشروط والسجلات»، اشتهر هلال بكتاب أحكام الوقف. تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص ٣١٢-٣١٣؛ كشف الظنون لحاجي خليفة، ١/ ٢١، ٢/ ١٠٤٦؛ الأعلام للزركلي، ٨/ ٩٢.

١٧ ص: وكيله.

١٨ انظر فتاوى قاضي خان، ٣/ ١٨٤، اعتنى بها: سالم مصطفى البدري.

١٩ ع ش ر: أن.

٢٠ ص: استبدال.

وفي المُبتَغَى<sup>٢١</sup> والغُنْيَةُ<sup>٢٢</sup> – واللفظ لـ المبتغى -: «عامي حنفي افتصد ولم يُعِد الطهارة، واقتدى بالشافعي في حق هذا الحكم، لا يسوغ له ذلك، ويصنع<sup>٢٣</sup> لو فعل ذلك.

ابتلي بالجرب والقروح،<sup>٢٤</sup> بحيث يشق عليه الوضوء لكل مكتوبة، ليس له أن يأخذ مذهب الشافعي،<sup>٢٥</sup> ولكن إن<sup>٢٦</sup> كان يضره الماء، يتيمم ويصلي.»<sup>٢٧</sup> انتهى.

قلت: وجه عدم جواز ذلك الفرار من التلفيق؛ لا لكونه لم يقلد كما لعله يتوهم؛ لأن حنفي المذهب يمتنع عليه أن يقلد غير إمامه في آحاد المسائل، أما بالكلية فله ذلك، كما سنوضحه نقلاً فيما بعد.

وفي تحفة الترك للطرسوسي:<sup>٢٨</sup> «سلطنة الترك عندنا صحيحة، خلافاً للشافعية»،<sup>٢٩</sup> ولا شك أنه يلزم منه صحة الولايات الشرعية على مذهبنا منهم، خلافاً لهم، فإنهم إذا لم يقولوا بصحة سلطنة الترك، فكيف تجوز التولية منهم؟!

٢١ ع: المنتقى. والمبتغى لعيسى بن محمد بن إينانج القرشهرى (ت. بعد ٧٣٤هـ / بعد ١٣٣٤م)، فقيه رومي، من علماء الحنفية. كشف الظنون، لحاجي خليفة، ١٥٧٩/٢؛ معجم المؤلفين لكحالة، ٣١/٨؛ الأعلام، للزركلي، ١٠٨/٥.

٢٢ كتابا الغنية في الفتاوى وبغية القنية كلاهما لأبي الثناء، جمال الدين: محمود بن أحمد بن مسعود القونوي (ت. ١٣٧٥هـ / ١٣٧٥م). الجواهر المضية للقرشي، ص ٣٩١-٣٩٢؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ٣٣٩.

٢٣ ع: يصنع.

٢٤ ص: القرع.

٢٥ ع - الشافعي.

٢٦ ع: إذا.

٢٧ المبتغى، ٢٩/ب.

٢٨ هو إبراهيم بن علي بن أحمد بن عبد الواحد بن عبد المنعم الطرسوسي، نجم الدين (٧٢١-٧٥٨هـ / ١٣٢١-١٣٥٧م)، قاض، مصنف، ولد ومات في دمشق، وولي قضاءها بعد والده سنة (٧٤٦هـ)، وأفتى ودرس، له تحفة الترك فيما يجب أن يعمل في الملك. تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص ٨٩-٩٠؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ٢٨-٢٩؛ الدرر الكامنة لابن حجر العسقلاني، ١/٤٤-٤٥؛ كشف الظنون لحاجي خليفة، ١/٣٣، ٩٨، ١٢٧، ١٨٣، اعتنى به: محمد يالتقاي ورفعت الكليسي؛ إيضاح المكنون لإسماعيل باشا البغدادي، اعتنى به: يالتقاي والكليسي ١/١٣٧، ٤٣٠، ٤١٥؛ الأعلام للزركلي ١/٥١.

٢٩ انظر تحفة الترك، ص ٧١.

فتعين على السلطان ألا يولي أحداً منهم ولاية ولا قضاء أصلاً؛ لأن<sup>٣٠</sup> في زعمهم أن السلطنة في قريش، وأن التُّرك لا سلطنة لهم، وإنما هم أهل شوكة،<sup>٣١</sup> وخوارج على الخلافة، فإذا ولّاهم السلطان، وقبلوا الولاية كانوا مقلدين لمذهب أبي حنيفة رحمه الله تعالى، لأجل الولاية، ويخالفونه في الفروع والأصول». انتهى.<sup>٣٢</sup>

وفي ديباجة تصحيح القدوري للعلامة الحافظ قاسم الحنفي:<sup>٣٣</sup> «قال الأصوليون: لا يصح التقليد في شيء مركب من اجتهادين مختلفين بالإجماع. ومثّلوا له بما إذا توضأ / ومسح بعض شعره، ثم صلى بنجاسة الكلب، قال في «توقيف الأحكام»<sup>٣٤</sup> على غوامض الأحكام:<sup>٣٥</sup> بطلت بالإجماع. وقال فيه: والحكم المُلَفَّقُ باطل بإجماع المسلمين، فلو أثبت<sup>٣٦</sup> الخطأ مالكيًّا، فحكم شافعي لم ينعقد.<sup>٣٧</sup>» انتهى.

وفي موجبات الأحكام - له واقعة الفتوى -: «رجل وقف حصته<sup>٣٨</sup> مشاعة من أشجار في أرض الغير، على نفسه، ثم من بعده على شخص آخر...» إلى آخره؟

أجيب: بأن الوقف باطل، والحكم بالباطل باطل، لأن حقيقة الوقف مركبة من اجتهادين مختلفين، فأبو يوسف إن صحَّح الوقف على النفس<sup>٣٩</sup> والمشاع، يُبطل وقف

- ٣٠ ص: أن.
- ٣١ ع ش ر: الشوكة.
- ٣٢ انظر تحفة الترك، ص ٧١.
- ٣٣ قاسم بن قطلوبغا، زين الدين، أبو العدل السوداني الجمالي، عالم بفقهِ الحنفيّة، مؤرخ، باحث (٨٠٢-٨٧٩هـ/١٣٩٩-١٤٧٤م)، مولده ووفاته بالقاهرة. قال السخاوي: «إمام علامة، طلق اللسان، قادر على المناظرة، مغرم بالانتقاد ولو لمشايعه، مع شائبة دعوى ومساجحة». انظر تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص ١١ - ٦٣؛ الأعلام للزركلي، ١٨٠/٥.
- ٣٤ ر: توفيق الأحكام.
- ٣٥ أحمد بن عماد بن يوسف بن عبد النبي، أبو العباس، شهاب الدين الأفهسي، ثم القاهري، فقيه شافعي، كثير الاطلاع، في لسانه بعض حُبسة (٧٥٠-٨٠٨هـ/١٣٤٩-١٤٠٥م). الضوء اللامع للسخاوي، ٢/٤٧، ١١/١٨٥؛ البدر الطالع لأحمد بن محمد بن علي الشوكاني، ١/٩٣؛ كشف الظنون لحاجي خليفة، ١/٥٠٨؛ الأعلام للزركلي، ١/١٨٤.
- ٣٦ ر: قالوا ثبت.
- ٣٧ ص: ينفذ.
- ٣٨ ص: حصّة.
- ٣٩ ع - على النفس.

المنقول قصداً، ومحمد إن صحَّح وقف المنقول، بطل وقف المشاع والوقف على النفس.  
وصرَّح<sup>٤٠</sup> جماعة من العلماء بأن ما كان كذلك فهو باطل بإجماع المسلمين.

فقال بعضُ: «إن في الصغرى<sup>٤١</sup> والتتمة<sup>٤٢</sup>: لو قضى بشهادة الفساق على غائب، أو بشهادة رجل وامرأتين بالنكاح على غائب، فإنه ينعقد قضاؤه وإن كان ممن<sup>٤٣</sup> يجوز القضاء على الغائب، يقول: ليس للفساق ولا للنساء شهادة في<sup>٤٤</sup> النكاح». <sup>٤٥</sup>

قلت: ليس هذا مما نحن فيه، أما المَقْضِيُّ به — هو النكاح — فلا تركيب فيه، وأما القضاء فهو لم يُقَلَّد أحدًا حتى يكون مرَكَّبًا، وإنما قضى باجتهاد نفسه، فإن عبارة الكتابين: «إذا اجتهد القاضي، واستقر رأيه على ذلك، نفذ قضاؤه باجتهاده»، ولم يَعْلَمْ هذا القائل أن المقلد يعتقد قول إمامه صوابًا يحتمل الخطأ، وقول مخالفه خطأً يحتمل الصواب، فلذلك كان هذا من المقلد باطلاً. والله أعلم.

قلت: ووجه كون المقضيِّ به لا تركيب فيه، أن ركن النكاح الإيجاب والقبول، والإشهاد شرط لصحة العقد فقط لا جزء، والحقيقة من غير نزاع. ورأيته<sup>٤٦</sup> رحمه الله تعالى بين وجه كونه لم يُقَلَّد أحدًا في ذلك في فتاويه بنص: «أن الذي في التتمة أخذ النكاح بشرطه وركنه من قول مجتهد يقول بصحته، ولا يرى صحة القضاء على الغائب، وأخذ القضاء على الغائب — كذلك — من قول مجتهد يرى صحته، ولا يرى صحة النكاح بالشهادة المذكورة.

وموضعه صنيع مجتهد أحدث قولاً ثالثاً لا يرفع خلاف من تقدّمه، فلفظه قبل الفصلين مجتهد فيهما، فينفذ قضاؤه باجتهاده فيها». انتهى.

- ٤٠ ع ر: ودرج.  
٤١ الصدر الشهيد (ت. ٥٣٦هـ / ١١٤١م) انظر للخاصي.  
٤٢ برهان الشريعة صاحب المحيط البرهاني (ت. ٦١٦هـ / ١٢١٩م).  
٤٣ ص: من.  
٤٤ ص: على.  
٤٥ شرح السّير الكبير لمحمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة السرخسي (ت. ٤٨٣هـ / ١٠٩٠م)، ٤ / ١٣١، تحقيق: حسن إسماعيل.  
٤٦ ع ش ر: ورأيه.



وقال: هذا الذي في التتمة صحيحٌ من المجتهد - على المختار -، فأما المقلد فنقل<sup>٤٧</sup> (في كتاب توقيف الحكام على غوامض الأحكام، الإجماع على عدم صحته، وكذا أشار إليه الشيخ الإمام<sup>٤٨</sup> في أحوال المقلد)،<sup>٤٩</sup> فقال: «السادس: أن يجتمع في ذلك - يعني: التقليد - حقيقة مركبة ممتنعة بالإجماع، فيمتنع. يعني: التقليد».

قلت: وهو ظاهر الوجه، لأن المقلد لإمام يرى أن قول إمامه... إلى آخر ما تقدم.

أقول: وكلام مولانا قاضي خان في زياداته، نصٌ في ذلك، حيث قال عقيب قوله: «وإن كان من يُجوز القضاء على الغائب، لا يجوز شهادة الفساق، ولا شهادة الرجال مع النساء في النكاح، لكن لما كان واحد<sup>٥٠</sup> من الفصلين مختلفاً فيه، نفذ قضاؤه». انتهى.

وبهذا ظهر وهم العلامة الطرسوسي في فهمه لا في المنية<sup>٥١</sup> في المسألة، من أنه قلّد في ذلك، فوجب حينئذ العدول، فافهمه، وإن كان عالمًا مشهورًا إلا أنه خلاف المنقول في المذهب.

وأما حكم العلامة قاضي القضاة الرازي،<sup>٥٢</sup> بصحة وقف حصة<sup>٥٣</sup> من محجور عليه، فمُنزل على أن ذلك كان باجتهاد منه، لأنه لم يكن في حكمه ما يشعر بأنه لَفَق في ذلك.

غير أن الطرسوسي رحمه الله تعالى نزّله على ذلك، بناء على ما فهمه من المنية. وقد علمت عدم أصوبيته نقلًا. فرحم الله من أنصف ولم يتعسف!

٤٧ ص: فينقل.

٤٨ علي بن أحمد بن مكي الرازي، أبو الحسن، حسام الدين (ت. ٥٩٨هـ / ١٢٠١م)، فقيه حنفي، أقام مدة في حلب أيام نور الدين محمود، ثم سكن دمشق وتوفي بها، له خلاصة الدلائل في شرح مختصر القدوري. تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص ٢٠٧ - ٢٠٨؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ٤٩٩؛ الأعلام للزركلي، ٤/ ٢٥٦.

٤٩ ع - في كتاب «توقيف الحكام على غوامض الأحكام»، الإجماع على عدم صحته، وكذا أشار إليه الشيخ الإمام في أحوال المقلد.

٥٠ ش ر: واحدًا.

٥١ كتاب منية المفتي ليوسف بن أبي سعيد أحمد السجستاني (ت. ٦٣٨هـ / ١٢٤٠م). كشف الظنون لحاجي خليفة، ٢/ ١٢١١؛ هدية العارفين لإسماعيل باشا البغدادي، ٢/ ٥٥٤.

٥٢ لعله: الحسن بن أحمد بن أنوشروان، قاضي القضاة، حسام الدين الرازي (ت. ٦٩٩هـ / ١٣٥٢م)، كان إمامًا علامة كاملاً فاضلاً، رأساً في الفروع والأصول، له اليد الطولى في الحديث والتفسير. الجواهر المضية للقرشي، ص ١٢٣ - ١٢٤؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ١٠٤؛ الطبقات السننية في تراجم الحنفية لتقي الدين بن عبد القادر التيمي، تحقيق: د. عبد الفتاح الحلو، ص ٦٤٨.

٥٣ ع ش ر: حصة.

## فروع

فروع مهمة من كُتِبَ معتمدة في المذهب دالة على عدم جواز التلفيق في التقليد،  
وصريحة<sup>٥٤</sup> في عدم جواز تقليد غير إمامه في آحاد المسائل.<sup>٥٥</sup>

اعلم: أن العباد مأمورون بالعمل بدلائل<sup>٥٦</sup> الشرع، أما في حق عامة المسلمين<sup>٥٧</sup> فلا  
يكون في وسع كل واحد<sup>٥٨</sup> أن يرجح الدلائل ويجهتد، لكن ينبغي أن يُرجح إماماً يرى ويكون  
متبَعاً له، فإذا تأمل ورجح إماماً / على إمام، ورأى طريقة الحق والصواب، بطل عنده قول  
الباقيين، فلا يجوز له العمل بمذهبهم، كالمجهتد إذا صح عنده دليل لا يعمل بالباقي.

[٢ظ]

وإنما كان كذلك؛ لأن الناس كلهم مأمورون بالعمل بأمر الله، علماء كانوا أو جهلاء،  
غير أن العلماء مأمورون بالدلائل والنظائر وترجيح إحدى الدلائل، والعوام مأمورون بترجيح  
العلماء؛ إذ ليس في وسعهم غير ذلك، ليكون الكل ممثليين<sup>٥٩</sup> لأمر الله.

كذا في جواهر الفتاوى<sup>٦٠</sup> وفيها: قال فخر الإسلام<sup>٦١</sup> لما سئل عن التعصب في المذهب  
قال: «الصلابة في المذهب واجب، والتعصب لا يجوز. والصلابة: أن يعمل بما هو مذهبه  
ويراه حقاً وصواباً، والتعصب: السفاهة والجفاء<sup>٦٢</sup> في صاحب المذهب الآخر، وما يرجع  
إلى نقصه. ولا يجوز ذلك، فإن المسلمين كانوا في طلب الحق، وهم على الصواب». انتهى.

- ٥٤ ع: وصححه.  
٥٥ ع ش ر: المسألة.  
٥٦ ص: بدليل.  
٥٧ ع: عامة حق المسلمين.  
٥٨ ص: أحد.  
٥٩ ص: ممثليين.  
٦٠ وهو لمحمد بن عبد الرشيد بن نصر بن محمد الكرمانى (ت. ٥٦٥هـ / ١١٧٠م)، فقيه حنفي، من العلماء  
بالحديث، من تلاميذ الكرمانى (عبد الرحمن بن محمد ٥٤٣هـ)، له جواهر الفتاوى (منه نسخة بمكتبة جامعة  
الملك سعود، الرقم: ٢١٧ / ٤، ٣١٨ / أ). الفوائد البهية للكنوي، ص ٢٩٠؛ إيضاح المكنون للبغدادي، ١ / ١٩٦؛  
الأعلام للزركلي، ٦ / ٢٠٤.  
٦١ هو علي بن محمد بن الحسين بن عبد الكريم، أبو الحسن، البزدوي (٤٠٠-٤٨٢هـ / ١٠١٠-١٠٨٩م)، فقيه،  
أصولي، من أكابر الحنفية. من سكان سمرقند، نسبته إلى «بزدة» قلعة بقرب نسف. تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص  
٢٠٥-٢٠٦؛ الجواهر المضوية للقرشي، ص ٢٤١؛ الفوائد البهية للكنوي.  
٦٢ ع ر: والحفاظ.

وأقره على ذلك صاحب خزانة الروايات في الفتاوى.<sup>٦٣</sup>

وفي جامع الفصولين:<sup>٦٤</sup> «ولم يجز للحنفي أن يأخذ بقول مالك والشافعي فيما خالف مذهبه، وله أن يأخذ بقول قاض حكم عليه بخلاف مذهبه». انتهى.

وفي القنية<sup>٦٥</sup> للعلامة القاضي عبد الجبار:<sup>٦٦</sup> «الحنفي استفتى الشافعية فوافقهم جوابه،<sup>٦٧</sup> لا يسعه أن يختاره. وللرجل والمرأة أن ينقل<sup>٦٨</sup> من<sup>٦٩</sup> مذهب الشافعي إلى مذهب أبي حنيفة رضي الله تعالى عنهما، وعلى العكس، ولكن بالكلية، أما في مسألة واحدة فلا يمكن<sup>٧٠</sup> من ذلك». انتهى.

وأقره عليه صاحب فصول.<sup>٧١</sup>

- ٦٣ هو من كتب القاضي جُكَّن كُجْرَاتِي الحنفي الهندي (ت. ٩٣٠هـ/١٥٢٣م أو ٩٢٠هـ/١٥١٤م).
- ٦٤ لمحمود بن إسرائيل بن عبد العزيز، بدر الدين، الشهير بابن قاضي سماونة، فقيه حنفي متصوف، من القضاة (ت. ٨٢٣هـ/١٤٢٠م)، كان أبوه قاضياً بقلعة سماونة في سنجق كوتاهية، فولد وتعلم بها، ورحل إلى قونية، ثم إلى مصر، وحج وتصوف، ورحل إلى تبريز مرشداً، فأكرمه فيها الأمير تيمورخان، وعاد إلى مصر، فبلاد الروم، واستقر في أدرنة، وكان بها والداه، فنصب قاضياً للعسكر، وحبس في وشاية ففرَّ وصار إلى زغرة من ولاية روم إيلي، فاتهم بأنه يريد السلطنة، فأخذ وقتل بسيروز، له كتب، منها لطائف الإشارات، ألفه ثم شرحه بكتاب سماه التسهيل، ومنها جامع الفصولين في الفروع، جمع فيه بين فصول العمادي لعبد الرحيم بن أبي بكر المرغيناني، وفصول الأسروشي لمحمد بن محمود الأسروشي. كشف الظنون لحاجي خليفة، ١/٥٦٦، ٧٧٢، ٧٦٧، ٢/١٦٧٦، ١٨٠٧؛ هدية العارفين للبغدادي، ٢/٤١٠؛ مفتاح السعادة لطاش كبري زاده، ٢/١٤٨؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ٥٣٣؛ معجم المؤلفين لكحالة، ١٢/١٥٢؛ الأعلام للزركلي، ٣/٣٤٤، ٧/٨٦، ١٦٥-١٦٦.
- ٦٥ ع: العتبة.
- ٦٦ لعل المراد به: منصور بن محمد بن عبد الجبار المروزي السمعاني، أبو المظفر (٤٢٦-٤٨٩هـ/١٠٣٥-١٠٩٦م)، مفسر، من العلماء بالحديث، من أهل مرو مولداً ووفاة، كان مفتي خراسان، قدمه نظام الملك على أقرانه في مرو. مفتاح السعادة لطاش كبري زاده، ٢/١٩١؛ الأعلام للزركلي، ٧/٣٠٣.
- ٦٧ لعل الصواب: فوافقه جوابهم.
- ٦٨ ص: ينتقل.
- ٦٩ ع - من.
- ٧٠ ع: فلا يكن.
- ٧١ هو محمد بن حمزة بن محمد، شمس الدين الفناري (أو الفنري) الرومي (٧٥١-٨٣٤هـ/١٣٥٠-١٤٣١م)، عالم بالمنطق والأصول. مفتاح السعادة لطاش كبري زاده؛ ١/٤٥٢؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ٢٧٤؛ الأعلام للزركلي، ٦/١١٠؛ واسم كتابه كاملاً: فصول في أصول الشرائع، تحقيق: محمد حسين إسماعيل، ٢/٤٩٨.

وفي شرح النقاية للملا<sup>٧٢</sup> شمس القهستاني: <sup>٧٣</sup> «واعلم أن من جعل الحقَّ متعدداً — كالمعتزلة —، أثبت للعامي<sup>٧٤</sup> الخيار من كل مذهب ما يهواه، ومن جعله واحداً — كعلمائنا —، ألزم<sup>٧٥</sup> العامي إماماً واحداً — كما في الكشف —، ولو أخذ من كل مذهب مباحه<sup>٧٦</sup> صار فاسقاً تاماً، كما في شرح الطحاوي<sup>٧٧</sup> للفتية سعيد بن مسعود.<sup>٧٨</sup>

فيجب في المذهب الصلابة، أي: اعتقادُ كونه حقاً وصواباً — كما في الجواهر<sup>٧٩</sup>، ومشايخنا رضي الله عنهم قالوا: مذهبنا صواب يحتمل الخطأ، ومذهب مخالفنا خطأ يحتمل الصواب.<sup>٨٠</sup> انتهى.

وفي فتاوى قاضي خان: «ولو أن حنفياً علّق الطلاق بالتزويج، وتزوج امرأة، فلم يرفع الأمر إلى القاضي، لكن شافعي<sup>٨١</sup> أفاته بعدم وقوع الطلاق، لا ينبغي للحالف أن يأخذ بفتواه ويترك مذهبه؛ لأنّ عليه الأخذ بقول علمائه، لا بقول أصحاب الشافعي، وفتواهم لا تكون حجة في حقه»<sup>٨٢</sup>. انتهى.

- ٧٢ ص: للمنلا.
- ٧٣ محمد القهستاني، شمس الدين، فقيه حنفي (ت. نحو ٩٥٣هـ/ نحو ١٥٤٦م)، كان مفتياً ببخارى، له كتب، منها جامع الرموز في شرح النقاية مختصر الوقاية لصدر الشريعة عبيد الله بن مسعود (ت ٧٤٧هـ/ ١٣٤٦م). الأعلام للزركلي، ١١/٧.
- ٧٤ ص: العامي.
- ٧٥ ر: لزم.
- ٧٦ ع ش ر: نهاجه.
- ٧٧ لأحمد بن محمد بن سلامة بن سلمة الطحاوي، هو أبو جعفر (٢٣٩-٣٢١هـ/ ٨٥٣-٩٣٣م)، فقيه، انتهت إليه رئاسة الحنفية بمصر. الجواهر المضية للقرشي، ص ٧١-٧٢؛ تاج التراجم لابن قطلوبغا (ص ١٠١-١٠٢؛ هدية العارفين للبغدادي، ١/٥٨؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ٥٩-٦٣؛ الأعلام للزركلي، ١/٢٠٦).
- ٧٨ لعله: محمد بن سليمان بن سعد بن مسعود الكافيجي، من كبار العلماء بالمعقولات، رومي الأصل (٧٨٨-٨٧٩هـ/ ١٣٨٦-١٤٧٤م). مفتاح السعادة لطاش كبري زاده، ١/٤٥٤؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ٢٧٨-٢٧٩؛ الأعلام للزركلي، ٦/١٥٠.
- ٧٩ لعله: جواهر الفتاوى.
- ٨٠ انظر نشاط الصدور في شرح كتاب الفرح والسرور للكافيجي، ص ٧٠.
- ٨١ ش ع: شفعوي. والشافعيّ هو الإمام أبو عبد الله محمد بن إدريس، منسوب إلى أحد أجداده: شافع بن السائب، ومن يقول بمذهبه، فإنّ النسب إليه شافعي — أيضاً —، والعامية تقول: شفعوي! وهو خطأ.
- ٨٢ فتاوى قاضي خان، ١/٤٦٥.

وفي مختارات النوازل:<sup>٨٣</sup> «وفتواهم لا تكون حجة في حقه». انتهى.

وفي الجواهر: «ولو استفتى صاحب الحادثة وهو حنفي المذهب، واحدًا ينتحل<sup>٨٤</sup> مذهب الشافعي، فأفتاه بعدم وقوع الطلاق» - قال: - «لا يصح له».

أقول: في هذا ما يعتقده، فإذا فعل خلاف ما يعتقده، لم يحل له ديانة». انتهى.

أقول: بخلاف ما إذا قضى له أو عليه، أو أمره الخليفة بذلك، كصلاة أبي يوسف ومحمد العبد بمذهب ابن عباس، رضي الله عنهما.

وفي الهادي:<sup>٨٥</sup> «ولو<sup>٨٦</sup> ارتفع<sup>٨٧</sup> إلى قاض حنفي، فحكم بصحة النكاح، لا يصح إلا إذا اعتقد في هذه المسألة قول الشافعي، وأدى اجتهاده إلى ذلك»؛ ومثله في الجواهر.

وفي البدائع:<sup>٨٨</sup> «القضاء المخالف في المجتهدات، إنما ينفذ بشرط اعتقاد إصابته، وإفضاء<sup>٨٩</sup> اجتهاده إليه». <sup>٩٠</sup> انتهى.

أقول: لا نزاع في صحة ما نسبناه<sup>٩١</sup> إلى هذه الفروع، بعد استثناء جواز الأخذ بقول الشافعي

- ٨٣ مختارات النوازل، لبرهان الدين علي بن أبي بكر المرغيناني، ص ٢٨٧.
- ٨٤ يقال: انتحل فلان شعر غيره، أو قول غيره، إذا ادعاه لنفسه. وفلان ينتحل مذهب كذا وقبيلة كذا، إذا انتسب إليه. انظر: الصحاح للجوهري.
- ٨٥ لعله: لعمر بن محمد بن عمر الخبازي الخجندي، أبو محمد، جلال الدين (٦٢٩-٦٩١هـ / ١٢٣٢-١٢٩٢م)، فقيه حنفي، من أهل دمشق. تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص ٢٢٠-٢٢١؛ مفتاح السعادة لطاش كبري زاده، ٥٨/٢؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ٢٤٥-٢٤٦؛ الأعلام للزركلي، ٦٣/٥.
- ٨٦ ر: لو.
- ٨٧ ص: ترافعا.
- ٨٨ لعلاء الدين أبي بكر بن مسعود بن أحمد الكاساني (ت. ٥٨٧هـ / ١١٩١م). سير أعلام النبلاء للذهبي، ٣٠٥/٤؛ الأعلام للزركلي، ٧٠/٢.
- ٨٩ وقع في كل النسخ (أفضى)، والصحيح: ما أثبتناه في بدائع الصنائع.
- ٩٠ بدائع الصنائع لعلاء الدين أبي بكر بن مسعود بن أحمد الكاساني (ت. ٥٨٧هـ / ١١٩١م)، ١٤٧/٦، تحقيق: علي معوض، عادل عبد الموجود.
- ٩١ ص: بيناه.



في اليمين المضافة فقط، كما في الخلاصة: ٩٢ قال الإمام ظهير الدين المرغيناني: ٩٣

«لا يجوز الرجوع<sup>٩٤</sup> إلى شافعي المذهب إلا في اليمين المضافة». انتهى.

وفي القنية: «وعن<sup>٩٥</sup> عبد السيد الخطيبي أنه سئل عن رجل علق الثلاث بتزوجها، فقيل له: لا يحث على قول الشافعي، فاختره على أنه مجتهد يُعْتَدُّ به، فهل يسعه المقام معها؟<sup>٩٦</sup> فقال: على قول مشايخنا العراقيين: نعم، وعلى قول الخراسانيين: لا».

قال مجد الأئمة الترجماني: ٩٧ «لا بأس بأن يؤخذ<sup>٩٨</sup> في هذا بمذهب الشافعي، لأن كثيراً من الصحابة رضي الله عنهم في جانبه» — قال رحمه الله —: «وإذا لم يكن الأخذ بقول الشافعي في هذا بأس، قلت الشبهة، وصح القول بالحل إذا اتصل به حكم حاكم يفسخ<sup>٩٩</sup> التعليق. وهذا مما تعمّ<sup>١٠٠</sup> البلوى، ففي هذا رخصة عظيمة». انتهى.

أقول: لكن بشرط ألا يلفق، كما قدمناه، ونص / عليه أيضاً مولانا شيخ مشايخنا المنلا علي القاري،<sup>١٠١</sup> بما صورته: «لكل مقلد مجتهد أن يقلد إماماً آخر في بعض المسائل، لكن لا بد من مراعاة تلك المسائل المتعلقة بتلك المسألة، لئلا يقع في التلفيق. وباللّٰه التوفيق».

[٣]

٩٢ لطاهرين أحمد بن عبد الرشيد بن الحسين، افتخار الدين البخاري، فقيه من كبار الأحناف (٤٨٢-٥٤٢هـ/١٠٩٠-١١٤٧م)، له خلاصة الفتاوي والواقعات والنصاب. تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص ١٧٢-١٧٣؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ١٤٦-١٤٧؛ الأعلام للزركلي، ٣/٢٢٠.

٩٣ الحسن بن علي ظهير الدين الكبير بن عبد العزيز المرغيناني، أبو المحاسن (ت. ٥٠٦هـ/١١١٣م). الجواهر المضية للقرشي، ص ١٣١؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ١٠٧-١٠٨.

٩٤ ر: الرفع.

٩٥ ر: عن.

٩٦ ع: معاً.

٩٧ علاء الدين محمد بن محمود الترجماني الخوارزمي (ت. ٦٤٥هـ/١٢٤٧م). الجواهر المضية للقرشي، ص ٥٣٢-٥٣٣.

٩٨ ص: يأخذ.

٩٩ ص: الحاكم بفسخ

١٠٠ ع ش ر: يعم.

١٠١ هو علي بن سلطان محمد، نور الدين الملا الهروي القاري (ت. ١٠١٤هـ/١٦٠٦م)، فقيه حنفي، من صدور العلم في عصره. الفوائد البهية للكنوي، ص ٥١٥-٥١٧؛ الأعلام للزركلي، ٥/١٢.

أقول: واستثناءً اليمين المضافة من المنع خلافٌ للتحقيق<sup>١٠٢</sup> والتحقيقُ أن لا استثناء، لأنَّ صاحب «النهر<sup>١٠٣</sup> الفائق»<sup>١٠٤</sup> قال: «قال الزاهدي<sup>١٠٥</sup> وظفرت برواية عن محمد: أنه في المضافة لا يقع، وبه كان يفتي كثير من أئمة خوارزم»<sup>١٠٦</sup>. انتهى.

فإن قيل: نقل في بعض الفتاوى فرع يدل على جواز التلفيق والتقليد بعد العمل، وهو ما روي عن أبي يوسف من أنه صلى يوم الجمعة، ثم أُخبر بوجود فأرة في بئر الحمّام، وقد كان اغتسل فيه، وكان ذلك بعد تفرق الناس، فقال: نأخذ بقول إخواننا من أهل المدينة «إذا بلغ الماء قُلَّتَيْنِ<sup>١٠٧</sup> لا يحمل خَبثًا»<sup>١٠٨</sup>.

وأجيب: بأن هذه الدلالة ضعيفة جدًا، وإن قال في جواهر الفتاوى: «ذكر في الحاوي<sup>١٠٩</sup> أن أبا يوسف كان على هذا المذهب ستة أشهر، ثم رجع إلى مذهب أبي حنيفة، رحمه الله تعالى،

- ١٠٢ ص: التحقيق.
- ١٠٣ ع ش ر: نهى.
- ١٠٤ النهر الفائق في شرح الكنز لعمر بن إبراهيم بن محمد، سراج الدين ابن نجيم، فقيه حنفي، من أهل مصر (ت. ١٠٠٥هـ/١٥٩٦م). الأعلام للزركلي، ٣٩/٥.
- ١٠٥ لعل المراد: مختار بن محمود بن محمد، أبو الرجا، نجم الدين، الزاهدي الغزبيني، فقيه، من أكابر الحنفية (ت. ٦٥٨هـ/١٢٦٠م)، من أهل غزمين بخوارزم، رحل إلى بغداد والروم، من كتبه الحاوي في الفتاوى. تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص ٢٩٥-٢٩٦؛ الجواهر المضية للقرشي، ص ٣٩٦-٣٩٧؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ٣٤٩؛ الأعلام للزركلي، ١٩٣/٧.
- ١٠٦ خوارزم: كورة على حافتي جيحون، قصبتها العظمى بهيطل. انظر أحسن التقاسيم لمحمد بن أحمد المقدسي، ص ٢٢٥-٢٢٦؛ الروض المعطار لمحمد بن عبد المنعم الحميري، ص ٢٢٤.
- ١٠٧ القُلَّة: حُبٌّ - أي: جَرَّة - عظيم، وهي معروفة بالحجاز والشام. وقال الأزهري: قِلَالٌ هَجَرَ معروفةٌ تأخذ من الماء مَزَادَةً كبيرة، وتملاً الراوية قُلَّتَيْنِ - قال -: وأراها سُمِّيَتْ قِلَالاً لأنها تَقَلُّ - أي: تُرْفَع - إذا مُلِئَتْ. وقدّر الشافعيُّ القُلَّتَيْنِ بخمس قِرْبٍ، وأصحابه بخمسائة رطل وزناً: كُلُّ قِرْبَةٍ مائة رطل وزناً. انظر: المغرب في ترتيب المعرب لناصر الدين بن عبد السيد بن المطرز، مختار، ٢/٢١٥.
- ١٠٨ حديث «إذا بلغ الماء قُلَّتَيْنِ لم يحمل خَبثًا» عن عبد الله بن عمر: أخرجه أحمد، ٢/٢٣، ٢٧، ١٠٧؛ والترمذي، كتاب الطهارة، ٤٩؛ وأبو داود، كتاب الطهارة، ٣٣؛ والنسائي، كتاب الطهارة، ٤٤؛ وابن ماجه، كتاب الطهارة، ٧٥؛ والحاكم في مستدركه، ١/١٣٣؛ والدارقطني في سننه، ١/١٣؛ والبيهقي في سننه، ١/٢٦٠؛ وغيرهم. وصححه الحاكم على شرط الشيخين، ووافقه الذهبي. وهو حديث صحيح.
- ١٠٩ الحاوي لمحمد بن إبراهيم بن أنوش بن إبراهيم بن محمد، أبو بكر الحصري (ت. ٥٠٠هـ/١١٠٧م)، فقيه حنفي من أهل بخارى، كتب بالعراق والحجاز وخراسان، وتوفي ببخارى. الجواهر المضية للقرشي، ص ٢٩٩؛ كشف الظنون لحاجي خليفة، ١/٦٢٤؛ الأعلام للزركلي، ٥/٢٩٥.

لأن نية الطهارة واستيعاب الرأس وترتيب الوضوء سنةٌ عندنا على الأصح، كما في تصحيح القدوري<sup>١١٠</sup> للعلامة قاسم<sup>١١١</sup> الحنفي ومع ذلك فلا دلالة للواقعة<sup>١١٢</sup> على جواز التلفيق.

وأما من حيث دلالتها على جواز التقليد بعد العمل؛ فلأن صاحب القنية الزاهدي نصَّ على إعادة الاختلاف<sup>١١٣</sup> في الواقعة، بنصِّ: «وعن أبي يوسف رحمه الله أنه خرج من الحمَّام، وأمَّ القوم، ثم أخبره الحمَّامي أنه وجد في الخاوية فأرة، فاغتسل وأعاد الصلاة، ولم يأمر القوم بالإعادة، وقال: اجتهداي يُلزمُ نفسي لا غيري، وفي طهارة هذا لا خلاف<sup>١١٤</sup> كبير». <sup>١١٥</sup> انتهى.

أقول: وهذا الذي يجب اعتماده؛ لأن المتأخرين قاطبة على وجوب الإعادة في إمام عِلْمٍ بفساد صلاته المختلف فيها. قال في مجمع الفتاوى: <sup>١١٦</sup> «عَلِمَ الإمام بفساد صلاته المختلف فيها، فلم يأمر بالإعادة، لا يسعه ويجب<sup>١١٧</sup> العمل فيه على ما يعتقده». انتهى.

وفي القنية: «ويجب العمل فيه على مُعْتَقِدِهِ»، وفي خزانة الفقهاء: <sup>١١٨</sup> «الإمام إذا صلى مع القوم، ثم علم أنه صلى بغير طهارة، تجب الإعادة بالطهارة، ولا يجب<sup>١١٩</sup> على القوم إذا لم يعلموا». انتهى.

- ١١٠ انظره ص ١٣٧ .  
١١١ هو قاسم بن قطلوبغا.  
١١٢ ع - للواقعة.  
١١٣ ص - الاختلاف.  
١١٤ ع ش ر: للإخلاف.  
١١٥ ص: كثير.  
١١٦ لأحمد بن محمد بن أبي بكر الحنفي، فقيه (ت ٥٢٢هـ/١١٢٨م)، صنف مجمع الفتاوى مطولاً، ثم اختصره وسماه خزانة الفتاوى. كشف الظنون لحاجي خليفة، ١/٧٠٣، ٢/١١٩٧، ٣/١٦٠٣؛ الأعلام للزركلي، ١/٢١٥ .  
١١٧ ش: ولا يجب.  
١١٨ لنصر بن محمد بن أحمد بن إبراهيم السمرقندي، أبي الليث، الملقب بإمام الهدى (ت. ٣٧٣هـ/٩٨٣م)، علامة، من أئمة الحنفية، من الزهاد المتصوفين. تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص ٣١٠، الجواهر المضية للقرشي، ص ٤١٥-٤١٦؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ٣٦٢؛ الأعلام للزركلي، ٨/٢٧ .  
١١٩ ص: تجب.

فإن قيل: يردُّ على ما قلتم من عدم جواز التلفيق في التقليد، ما حكى في القنية عن فتوى عين الأئمة الكرابيسي<sup>١٢٠</sup>، فإنها تفيد جواز التلفيق في التقييد<sup>١٢١</sup> ما حكى في القنية<sup>١٢٢</sup> ونصه «ع<sup>١٢٣</sup>: «قرأت<sup>١٢٤</sup> عجوزُ الفاتحة عند عك<sup>١٢٥</sup> فقرأت فيها ما يفسد الصلاة، فأمرها بترك ما يفسد، فقيل له: فيما مضى؟ فقال: لا يلزمها قضاؤها، لأن الخطأ عند الشافعي في غير الفاتحة. فقال له الباقرحي<sup>١٢٦</sup>: هذا حسن! لكن عند الشافعي في غير الفاتحة. فقال: أخذت من مذهبه أن الخطأ لا يفسد الصلاة دون تعيين الفاتحة فرضاً عليه». انتهى.

أجيب: بأن ذلك لا يرد، لأن جعلها أخذه<sup>١٢٧</sup> بمذهب الشافعي من أن الخطأ لا يفسد الصلاة، دون تعيين الفاتحة فرضاً عليه<sup>١٢٨</sup>.

فرع: جواز صحة العبادة بلا تقليد، والاكتفاء بمصادفة وقوعها على قول مجتهد يعتد<sup>١٢٩</sup> به. والمنقول صريح في عدم صحة ذلك، والظاهر أنه اختيار<sup>١٣٠</sup> ورأي لهذا العالم الجليل، لكنه مقيّد بما بعد الوقوع لا قبله. فافهم.

١٢٠ لعله: الحسين بن علي بن يزيد، أبو علي، الكرابيسي (ت. ٢٤٨هـ/٨٦٣م)، تفقه ببغداد، سمع الحديث الكثير، وصحب الشافعي، وحمل عنه العلم، وهو معدود في كبار أصحابه. سير أعلام النبلاء للذهبي، ١٢/٧٩؛ الموسوعة الفقهية الكويتية، ٢٢/٣٢٠.

١٢١ مصحفة من: التقليد.

١٢٢ لعل عبارة: «ما حكى في القنية»، زيدت ههنا خطأ من الناسخ.

١٢٣ بينت نسخة ص «عح»: هذه علامة على العلاء الحمامي.

١٢٤ ر: قراءة.

١٢٥ بينت نسخة ص عك: هذه علامة عين الأئمة الكرابيسي.

١٢٦ ش ع ر: الياقرحي. | ولعله محمد بن إسحاق بن إبراهيم الباقري - بفتح القاف وسكون الراء، في آخرها الحاء المهملة، نسبة إلى باقرح: قرية من نواحي بغداد (ت. ٤٨١هـ/١٠٨٨م)، وكان من بيت علم وقضاء وحديث. كتائب أعلام الأخيار، ٢/٤٣٢، سير أعلام النبلاء للذهبي، ١٩/٣٨٤.

١٢٧ ص: جعله آخذاً. | وأما كلمة أخذه ههنا فمصحفة من: آخذة.

١٢٨ ر - دون تعيين الفاتحة فرضاً عليه.

١٢٩ ص: معتد.

١٣٠ ع: اختياري.

ومن المنقول ما في مختارات النوازل لصاحب الهداية: ١٣١ «لو صلى الوتر ركعة واحدة ثم رآه ثلاثاً، لا يعيد ما صلى لأنه مختلف فيه ولو كان جاهلاً ثم تَعَلَّمَ، يعيد». ١٣٢ انتهى.

وفي القنية: «قال شرف الأئمة المكي: ١٣٣ الحنفي (١٣٤) المذهب إذا كان لا يتوضأ من الفصد لما سمع أنه مذهب الشافعي، فعليه الإعادة». انتهى.

وفي شرح التحرير لابن أمير حاج: ١٣٥ «اعلم أن مناط العمل التقليد، وأنه لا يجوز لأحد أن يعمل في واقعة إلا بتقليد مجتهد، أي مجتهد». انتهى.

فإن قيل: نقل العلامة زين بن نجيم نفي المنع عن المذهب، في رسالة له بنص: «وما وقع في آخر التحرير من منع التلقيح، فإنما عزاه لبعض المتأخرين، وليس هذا المذهب». أجب: بأننا لا نسلم / كون ١٣٦ المنع خلاف المذهب، والمذهب جوازه؛ بل المذهب المنع؛ لأن جوازه فرع جواز التقليد من غير مراعاة ما يَشْتَرِطُهُ ذلك المقلد فيه، والمذهب اشتراط ذلك، كما علمته مما تقدم.

وقرره أيضاً ابن أمير حاج في «مناسكه»، وأقره هو عليه في «بحره»، ولم يتعقبه بشيء. وكما أن مولانا العلامة المتأخر: محمد بدر الدين الشهاوي الحنفي ١٣٧ رحمه الله أقره قبله ١٣٨ عليه؛ ولأن ما استدل به على ذلك مفروض في مجتهد أحدث قولاً ثالثاً لا يرفع خلاف من تقدمه.

[ظ٣]

- ١٣١ هو أبو الحسن، برهان الدين علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الفرغاني المرغيناني (ت. ٥٩٣هـ/١١٩٧م). سير أعلام النبلاء للذهبي، ٢١/٢٣٢؛ الجواهر المضية للقرشي، ص ٣٥٧؛ تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص ٢٠٦-٢٠٧؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ٢٣٠-٢٣٤.
- ١٣٢ مختارات النوازل للمرغيناني، ص ١٢٩.
- ١٣٣ لعله: برهان الدين محمد بن محمود الصدر السعيد، شرف الأئمة، المكي الحنفي (ت. ٦٨٤هـ/١٢٨٩م). كتائب أعلام الأخيار، ٢/٥٣٧.
- ١٣٤ ص: حنفي.
- ١٣٥ محمد بن محمد بن محمد، المعروف بابن أمير الحاج، ويقال له: ابن الموقت، أبو عبد الله، شمس الدين (٨٢٥-٨٧٩هـ/١٤٢٢-١٤٧٤م)، من علماء الحنفية، من أهل حلب. سير أعلام النبلاء للذهبي، ٥/٢٨٥، الأعلام للزركلي، ٧/٤٩.
- ١٣٦ ع - كون.
- ١٣٧ هو أستاذ پيري زاده.
- ١٣٨ ر: قبل.

ونصه: قال في الفتاوى البزازية: <sup>١٣٩</sup> ومن علماء خوارزم من اختار عدم الفساد بالخطأ في القراءة أخذاً بمذهب الإمام الشافعي، فقال له الباقرحي: «مذهبه من غير الفاتحة»، فقال: «أخذت من مذهبه الإطلاق وتركت القيد، لما تقرر في كلام محمد: أن المجتهد يتبع الدليل لا القائل، حتى صح القضاء بصحة النكاح بعبارة <sup>١٤٠</sup> النساء على الغائب». انتهى.

فإن قيل: نفوذ حكم الحاكم ببطان اليمين المضافة، يدل على <sup>١٤١</sup> جواز التلفيق لشموله صورة ما إذا عقد بلا ذكر المهر أو بلا ولي، أجيب: بأن نفوذ الحكم في اليمين المضافة مقيد بما إذا كان بعد دعوى صحيحة، كما قاله في القنية بعلامة برهان صاحب المحيط، <sup>١٤٢</sup> بنصّ — قال —: «إن تزوجتُ فلانة فهي ثلاث، <sup>١٤٣</sup> وإن عقد لها <sup>١٤٤</sup> فضولي فهي ثلاث، <sup>١٤٥</sup> وإن حكم حاكم بصحة النكاح، فهي ثلاث، <sup>١٤٦</sup> فطريقة <sup>١٤٧</sup> الحكم بفسخ اليمين بعد دعوى صحيحة». انتهى

فقد أفاد أن صحة الدعوى شرط لكون حكم المخالف <sup>١٤٨</sup> رافعاً للخلاف في المسألة، ولا تكون صحيحة عندنا إلا إذا كانت على حاضر <sup>١٤٩</sup> والمرأة لم تتزوج، وعند الحاكم بعد وجود ما يُعْتَبَرُهُ من المعتبرات للنكاح، كذكر المهر في العقد أو الولي أو <sup>١٥٠</sup> غير ذلك. <sup>١٥١</sup>

١٣٩ لمحمد بن محمد بن شهاب بن يوسف الكردي البريقيني الخوارزمي، الشهير بالبزازي (ت. ٨٢٧هـ / ١٤٢٤م)، فقيه حنفي، أصله من كردر بجهات خوارزم، تنقل في بلاد القرم والبلغار، وحج، واشتهر، وكان يفتي بكفر تيمورلنك، من كتبه الجامع الوجيز، وفتاوى في فقه الحنفية. تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص ٤٨؛ سير أعلام النبلاء للذهبي، ٧/ ٢٧٤؛ الفوائد البهية للكنوي، ص ٣٠٩؛ الأعلام للزركلي؛ ٧/ ٤٥.

١٤٠ ع ش ر: يسارة.

١٤١ ص + عدم.

١٤٢ من كتب المرغيناني.

١٤٣ ع ش ر: بثلاث.

١٤٤ ص: بها.

١٤٥ ع ش ر: ثلاث.

١٤٦ ع ش ر: ثلاث.

١٤٧ ص: فطريقه.

١٤٨ ص: التخالف.

١٤٩ ع ش ر: خاص.

١٥٠ ص: و.

١٥١ ع: والولي وغير ذلك.



تممة:/

أفتى بعدم جواز التلفيق في التقليد، مولانا محمد بن محمد الطرابلسي الحنفي،<sup>١٥٢</sup> كما ذكر<sup>١٥٣</sup> في فتاواه، وأفتى أيضًا بعدم جوازه العلامة خاتمة المتأخرين أحمد بن يونس الشلبي،<sup>١٥٤</sup> مع قوله، لكن ذكر الطرسوسي أن في منية المفتي<sup>١٥٥</sup> ما يفيد جواز الحكم المركب من مذهبين. انتهى.

قلت: قد علمت رده مما تقدم. والحاصل: أن لا طريق إلى جواز التلفيق في التقليد بوجه ما، ومن مال إلى جوازه من أهل العصر، لا حجة له في ذلك، ولا متمسك له.

والعجبُ منه كيف يصدر منه ذلك؟! وليس للمفتي في زماننا إلا نقل<sup>١٥٦</sup> ما صح عن أهل مذهبه الذي يفتي بقولهم، ولأنّ المستفتي إنما يسأل عما ذهب إليه أئمة ذلك المذهب، لا عما يُخيّل للمفتي.

وأخبرني من أطلعته على ما حكيناه عن عين الأئمة الكرايسسي، وإعادة الإمام أبي يوسف الصلاة في الواقعة، أنه لما أخبر المجوّز للتلفيق<sup>١٥٧</sup> بكلام<sup>١٥٨</sup> المسألتين، تعجّب من ذلك، حيث لم يطلع هو على ذلك؛ لأن<sup>١٥٩</sup> في زعمه أن لا مطلع على الجزئيات إلا هو بكثرة<sup>١٦٠</sup>

١٥٢ لعله إبراهيم بن موسى بن أبي بكر الطرابلسي، برهان الدين (٨٥٣-٩٢٢هـ/١٤٤٩-١٥١٦م)، فقيه حنفي، ولد في طرابلس الشام، وأخذ بدمشق عن جماعة، وانتقل إلى القاهرة وتوفي بها. الفوائد البهية للكنوي، ص ٣٦٤؛ الأعلام للزركلي، ١/٧٦.

١٥٣ ص: ذكره.

١٥٤ أحمد بن يونس بن محمد، أبو العباس، شهاب الدين، المعروف بابن الشلبي (ت. ٩٤٧هـ/١٥٤٠م)، فقيه حنفي مصري، وفاته بالقاهرة. الأعلام للزركلي، ١/٢٧٦.

١٥٥ ص: مسألة.

١٥٦ ص: قول.

١٥٧ ر: التلفيق.

١٥٨ ص: بكتنا.

١٥٩ ص: إلا أن.

١٦٠ ص: لكثرة.

كتبه! فحمدت الله تعالى مولانا على<sup>١٦١</sup> دخوله في جملة من استفاد ذلك مني بالواسطة، مع شدة حسده لي وعداوته! وذلك فضل الله يؤتيه من يشاء.

﴿سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾! [البقرة: ٢ / ٢٣]

وهذا آخر ما تيسر من الكلام على عدم صحة التلفيق في التقليد، في هذه الورقات الموسومة<sup>١٦٢</sup> بـ غاية التحقيق.

ونختمها بهذا الدعاء المبارك:

اللهم إني أسألك الثبات في الأمر، وأسألك العزيمة على الرُّشد، وأسألك شكر نعمتك، وأسألك حسن عبادتك، وأسألك قلباً سليماً، وأسألك لساناً صادقاً، وأسألك من خير ما تعلم، وأعوذ بك من شرِّ ما تعلم، وأستغفرك لما تعلم، إنك أنت علام الغيوب، وستار العيوب!

وكان الفراغ من تعليق ذلك في يوم الخميس، ثامن رمضان المعظم، في شهور سنة ١٠٥٦، على مهاجرها أفضل الصلاة، وأكمل التسليم. والحمد لله رب العالمين.<sup>١٦٣</sup>

١٦١ ص: في.

١٦٢ ص: الموسومة.

١٦٣ ع: يوم الجمعة بعد العصر من اثني وعشرين (كذا. والصواب: في الثاني والعشرين) من جمادى الأولى، لسته ثلاثين ومائة بعد الألف، في محروسة أدرنة.

ر: ذلك من تعليقه في يوم الخميس ثامن رمضان المعظم، من شهور سنة (١٠٥٦)، على مهاجرها أفضل الصلاة، وأكمل التسليم. والحمد لله رب العالمين.

## المراجع

### الأعلام؛

خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس، الزركلي دمشقي (ت. ١٣٩٦هـ/ ١٩٧٦م).  
دار العلم للملايين، الطبعة: الخامسة عشر، ٢٠٠٢ م.

### إيضاح المكنون في الذيل على كشف الظنون؛

إسماعيل بن محمد أمين بن مير سليم الباباني البغدادي (ت. ١٣٣٩هـ/ ١٩٢٩م).  
طبعه علي نسخة المؤلف: محمد شرف الدين بالتقايأ رئيس أمور الدين.  
دار إحياء التراث العربي، بيروت د. ت.

### البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن السابع؛

محمد بن علي بن محمد بن عبد الله الشوكاني اليمني (ت. ١٢٥٠هـ/ ١٨٥٤م).  
دار المعرفة، بيروت د. ت.

### تاج التراجم؛

أبو الفداء زين الدين أبو العدل قاسم بن قُطُوبغا السوداني (نسبة إلى معتق أبيه سودون الشيخوني) الجمالي الحنفي  
(ت. ٨٧٩هـ/ ١٤٧٤ م).  
التحقيق: محمد خير رمضان يوسف، دار القلم، دمشق، الطبعة الأولى، ١٤١٣ هـ - ١٩٩٢ م.

### تحفة الترك فيما يجب أن يعمل في الملك؛

إبراهيم بن علي بن أحمد بن عبد الواحد ابن عبد المنعم الطرسوسي، نجم الدين الحنفي (ت. ٧٥٨هـ/ ١٣٥٧م). التحقيق:  
رضوان السيد، دار الطليعة، بيروت ١٤١٣ هـ/ ١٩٩٢ م.

### الجواهر المضية في طبقات الحنفية؛

محي الدين عبد القادر بن أبو الوفاء محمد بن أبي الوفاء القرشي أبو محمد، (ت. ٧٧٥هـ/ ١٣٧٣م).  
التحقيق: عبد الفتاح محمد الحلو، هجرة للطباعة والنشر، جيزة ١٤١٣ هـ/ ١٩٩٣ م.

### الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة؛

أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (ت. ٨٥٢هـ/ ١٤٤٩م).  
التحقيق: محمد عبد المعيد ضان، مجلس دائرة المعارف العثمانية - صيدر اباد/ الهند، الطبعة الثانية، ١٣٩٢ هـ/ ١٩٧٢ م.

### الروض المعطار في خبر الأقطار؛

أبو عبد الله محمد بن عبد الله بن عبد المنعم الحميري (ت. ٩٠٠هـ/ ١٤٩٥م).  
التحقيق: إحسان عباس، مؤسسة ناصر للثقافة، بيروت، الطبعة الثانية، ١٩٨٠ م.

### سير أعلام النبلاء؛

شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قَائِمَاز الذهبي (ت. ٧٤٨هـ/ ١٣٤٧م).  
التحقيق: مجموعة من المحققين بإشراف الشيخ شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة، الطبعة الثالثة، ١٤٠٥هـ/ ١٩٨٥ م.

### شرح السِّير الكبير؛

محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة السرخسي (ت. ٤٨٣هـ/ ١٠٩٠م).  
التحقيق: محمد حسن إسماعيل، دار الكتب العلمية، بيروت ١٤١٧ هـ/ ١٩٩٨ م.

**الصحاح (الصحاح في اللغة)؛**

إسماعيل بن حماد الجوهري، (ت. ٣٩٣/هـ ١٠٠٣ م).  
التحقيق: خليل مأمون شيحا، بيروت ١٤٢٦/هـ ٢٠٠٥ م.

**الطبقات السنوية في تراجم الحنفية؛**

تقي الدين بن عبد القادر التميمي الغزي، (ت. ١٠١٠/هـ ١٦٠١ م).  
التحقيق: عبد الفتاح محمد الحلو، دار الرفاعي، الرياض ١٤٠٣/هـ ١٩٨٣ م.

**فتاوى قاضي خان؛**

الحسن بن منصور بن أبي القاسم محمود بن عبد العزيز، فخر الدين، المعروف بقاضي خان الأوزجندی الفرغاني  
(ت. ١١٩٦/هـ ٥٩٢ م).  
التحقيق: سالم مصطفى البدری، دار الكتب العلمية، بيروت ٢٠٠٩ م.

**الفوائد البهية في تراجم الحنفية؛**

محمد عبد الحي اللكنوي، (ت. ١٣٠٤/هـ ١٨٨٧ م).  
التحقيق: أحمد الزعبي، دار الأرقام، بيروت ١٤١٨/هـ ١٩٩٨ م.

**كتائب أعلام الأخيار من فقهاء مذهب النعمان المختار؛**

محمود بن سليمان الكفوي (ت. ٩٩٠/هـ ١٥٨٢ م).  
تحقيق: صفت كوسا، مراد شمشك، حسن أوزر، حذيف جكر، كونش أوزترك  
مكتبة الإرشاد، إسطنبول ١٤٣٨/هـ ٢٠١٧ م.

**كتاب المبتغى؛**

لعيسى بن محمد بن إينانج القرشهری (ت. بعد ٧٣٤هـ / بعد ١٣٣٤ م).  
المكتبة السليمانية، قسم لاله لي، الرقم: ١١١٨.

**كشف الظنون عن أسامي الكتب والفنون؛**

مصطفى بن عبد الله القسطنطيني الرومي الحنفي، (ت. ١٠٦٧/هـ ١٦٥٧ م).  
دار إحياء التراث العربي، بيروت د. ت.

**معجم المؤلفين؛**

عمر رضا كحالة.  
مكتبة المشنى، دار إحياء التراث العربي، بيروت د. ت.

**المغرب في ترتيب المعرب؛**

ناصر بن عبد السيد أبي المكارم ابن على أبي الفتح برهان الدين الخوارزمي المطرزي، (ت. ٦١٠/هـ ١٢١٣ م).  
التحقيق: محمود فاخوري وعبد الحميد مختار، مكتبة لبنان، بيروت ١٩٩٩ م.

**مفتاح السعادة ومصباح السيادة؛**

أحمد بن مصطفى الشهير بطاش كبري زاده، (ت. ٩٦٠/هـ ١٥٥٢ م).  
دار الكتب العلمية، بيروت ١٤٠٥/هـ ١٩٨٥ م.

Özer, Pîrîzâde İbrâhîm'in *Risâletü Gâyeti't-Tahkîk fi 'Ademi Cevâzi't-Telfîk fi't-Taklîd*  
Adlı Eserinin Tahkikli Neşri ve Tercümesi

الموسوعة الفقهية الكويتية؛

صادر عن: وزارة الأوقاف والشئون الإسلامية - الكويت (١٤٠٤-١٤٢٧هـ).

نشاط الصدور في شرح كتاب الفرح والسرور؛

أبو عبد الله محي الدين محمد بن سليمان الكافي الحنفي (ت. ٨٧٩هـ / ١٤٧٤م).  
التحقيق: حسن أوزار، دار ابن حزم، بيروت ١٤٣٢هـ / ٢٠١١م.

هدية العارفين أسماء المؤلفين وآثار المصنفين؛

إسماعيل بن محمد أمين بن مير سليم الباباني البغدادي (ت. ١٣٩٩هـ / ١٩٢٠م).  
طبع بعناية وكالة المعارف الجليلة في مطبعتها البهية إستانبول ١٩٥١، وأعدت طبعه بالأوفست: دار إحياء التراث العربي،  
بيروت د.ت.

فصول في أصول الشرائع؛

محمد بن حمزة بن محمد، شمس الدين الفناري الرومي (ت. ٨٣٤هـ / ١٤٣١م).  
التحقيق: محمد حسين محمد حسن إسماعيل، دار الكتب العلمية، بيروت ١٤٢٧هـ / ٢٠٠٦م.

كتاب الوقعات؛

الصدر الشهيد عمر بن عبد العزيز بن مازة البخاري الحنفي (ت. ٥٣٦هـ / ١١٤١م).  
مكتبة سليمانية، جار الله ٩١٨، مكتبة سليمانية (إسطنبول).

## C. Tercüme

### Taklidde Telfikin Câiz Olmadığına Dair Yazılan *Risâletü Gâyeti't-Taḥkîk fî 'Ademi Cevâzi't-Telfîk fî't-Taklîd* Adlı Risâle

İbrâhim b. Hüseyin Pîrî el-Mekkî el-Hanefî (rh.)

Naklî ilimlere erişmeyi bize kolaylaştıran ve akıldan kaynaklanan hayallerin peşinde koşmaktan bizi koruyan Allah'a hamdolsun. Salât ve selam, en faziletli peygamber ve elçi olan Hz. Peygamber'in (s.a.v) ve numûne-i imtisâl olan mü-kemmel aile ve ashâbının üzerine olsun.

Günahlarının bağışlanmasını isteyen, günahkâr kul İbrâhim b. Hüseyin Pîrî el-Mekkî el-Hanefî –Allah ona lütfuyla muamele etsin– şöyle der: Taklidde telfikin geçerliliğiyle ilgili tartışmalar artınca, telfikin câiz olmadığı konusunda Hanefî mezhebinin –tespit edebildiğim ölçüde– sarîh nakillerine yer vermek istedim, ta ki (telfikin hükmünü) bilmeyenler öğrensün ve hataya düşmekten kendisini muhafaza etsin. Bu konuda ben sadece önceki görüşleri ifadeye döken bir elçiyim. Allah hatamı bağışlamaya kâdirdir.

Sadrüşşehîd (ö. 536/1141)<sup>1</sup> –Allah rahmet etsin– *Muhtaşaru'l-Vâkı'ât* adlı eserinde şöyle demiştir: “Bir kişi caddeye bir ağaç dikse ve ölse, daha sonra mirasçılardan biri ağaçtaki hissesini mescide bağışlasa, bu bağış sahih olmaz. Çünkü onun hissesi menkûl maldaki bir ortaklıktır.”

Derim ki câiz olmamasının sebebi, telfik edilmiş bir hükmün ortaya çıkmasıdır. Zira İmam Ebû Yûsuf'a göre muşâ' (hisseli/ortak) malların vakfı câiz,

1 Ebû Muhammed Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze (483-536/1090-1141). İmamların delili, Sadrüşşehîd lakabıyla tanınmış, Hanefîlerin büyüklerinden Horasanlı âlim. Semerkant'ta şehit edildi ve Buhara'da defnedildi. Bk. Ebû'l-Vefâ Muhyiddîn Abdulkâdir b. Muhammed Ku-reşî, *el-Cevâhiru'l-muḥıyye fî ṭabakâti'l-Ḥanefiyye*, thk. Muhammed Abdullah eş-Şerîf (Beyrut: 1426/2005), 253; Ebû'l-Fidâ Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboga, *Tâcu't-terâcim fî men şannefe mine'l-Ḥanefiyye*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992), 217-218; Muhammed Abdulhay Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye fî terâcimi'l-Ḥanefiyye*, thk. Ahmet ez-Za'bî (Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1418/1998), 242.



menkûl mallarınki ise câiz değildir. İmam Muhammed'e göreyse menkûl malların vakfı câiz, muşâ' mallarınki câiz değildir.

Mezhebin muteber kitaplarının çoğunda buna benzer şu mesele yer almaktadır: Kişinin, mezhebine muhalif bir şey görmesi hâlinde farklı mezhepten bir imama uyması, en sahih görüşe göre câiz değildir. Bunun sebebi, muhakkik âlimlere göre sadece telfikten kaçınmalarıdır, taklidin câiz olmaması değildir. Eğer öyle olmasaydı bu durum taklidin câiz olmadığı konularla sınırlandırılırdı; hâlbuki sınırlandırılmamıştır (takyîd edilmemiştir). Ayrıca ne nass ne de delâlet açısından sınırlandırmayı (takyîd) gerektiren bir delil vardır. Bu sebeple buna “mutlak ıtlâkı üzere câridir” de denmez.

*Fetâvâ Kādîhân*<sup>2</sup> ve *el-İs'âf* adlı eserlerde –ifade Kādîhân'a aittir– şöyle denmiştir: “Bir kişinin vakıf arazisini gabn-ı fâhiş bedelle yaptığı satış, Ebû Yûsuf ve Hilâl'e göre câiz değildir. Zira vakfın kayyımı vekil mesabesindedir, o da vakıf arazisini gabn-ı fâhişle satmaya yetkili değildir. Eğer Ebû Hanîfe, istibdâl şartıyla vakfı câiz görseydi, kayyımın gabn-ı fâhişle satışını da vekilin satışı gibi câiz görürdü.”

Kādîhân –Allah Teala rahmet etsin– İmam'ın, gabn-ı fâhişle alışverişin sahih olduğu konusundaki görüşüyle amel etmeyi câiz görmesini, istibdâl şartını geçerli görmesine bağlamakla –ki geçerli görmemektedir– telfikin cevâzına hiçbir yolun olmadığını ifade etmiştir. Aksi takdirde o,<sup>3</sup> İmam'ın görüşüyle amelin câiz olmasını istibdâl şartını geçerli görmesine bağlamazdı.

*el-Mübteğâ*<sup>4</sup> ve *el-Ḳunye*<sup>5</sup> adlı eserlerde –ifadeler *el-Mübteğâ*'dandır– şöyle denmiştir: “Avamdan Hanefî birinin kan verip abdestini yenilemeden Şâfî'ye

2 Hasan b. Mansûr b. Ebi'l-Kâsım Mahmûd b. Abdulazîz, Fahrüddîn Kādîhân el-Özcendî el-Ferğânî (ö. 592/1196). Önde gelen Hanefî fakihlerindendir. Bk. Kureşî, *el-Cevâbiru'l-muḍıyye*, 135; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 151-152; Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 111-112; Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/224.

3 Kādîhân.

4 *el-Mübteğâ*, Hanefî fûrû fikhına dair olup, İsa b. Muhammed b. İnanç el-Kırşehrî el-Hanefî er-Rûmî (ö. 734/1334) tarafından kaleme alınmıştır. Bk. Hacı Halîfe Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 2/1579; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 7/3; Ziriklî, *el-A'lâm*, 108.

5 *Buğyetu'l-Ḳunye* ve *el-Ḡunye fi'l-fetâvâ* adlı eserlerin ikisi de Ebû's-Senâ Cemâlüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mes'ûd el-Konevî'ye (ö. 771/1375) aittir. Bk. Kureşî, *el-Cevâbiru'l-muḍıyye*, 391-392; Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 339.

uymasının hükmü nedir? Söz konusu kişinin Şâfi'ye uyması câiz değildir. Eğer bunu yaparsa namazı geçerli olmaz.”<sup>6</sup>

“Uyuz hastalığına yakalanan ve vücudunda yara bulunan biri, her farz namaz için abdest almak zor geldiğinden Şâfi mezhebinin bu konudaki görüşüyle amel edemez. Fakat su zarar veriyorsa teyemmüm yapar ve namazını kılar.”

Bunun câiz olmamasının sebebi telfîke düşmekten kaçınmaktır. Yoksa zannedildiği gibi taklid etmemek için değildir. Zira Hanefî birinin tek tek meselelerde imamının dışında birisini taklid etmesi câiz değildir, fakat bütünüyle diğer mezhebi taklid edebilir (Yani mezhebinin değiştirebilir). İlerde bu konuyu nakillerle açıklayacağız.

Tarsûsî'ye<sup>7</sup> ait olan *Tuhfetü't-Türk* adlı eserde şöyle denilmektedir: “Bize göre, Şâfiîlerin hilafına, Türklerin saltanatı câizdir.” Hiç şüphesiz mezhebimizde Türklerin halife oluşu, sahih iken Şâfiîlere göre sahih değildir. Türklerin hilâfetinin sahih olmadığını söylediklerine göre, onların atanmaları nasıl câiz olur? Buna göre sultanın, onlardan (Türklerden) hiçbirini vali veya kadı olarak atamaması gerekir. Çünkü onların (Şâfiîlerin) iddiasına göre hilâfet, Kureyşlilere ait olup, Türkler halife olamazlar. Bilakis onlar (Türkler) zorbadırlar ve halifelik makamına başkaldırırlar. Buna göre sultan onları idareci olarak atayıp onlar (Şâfiîler) da bu görevi kabul ettiklerinde, yöneticilikle ilgili konularda Ebû Hanîfe'nin mezhebinin mukallidi olurken usûl ve fûrû'unun diğer meselelerinde ona muhalefet ederler.

Allâme, hadis hafızı Kâsım el-Hanefî'nin<sup>8</sup> *Taşhîhu'l-Ğudûrî* adlı eserinin dîbâcesinde şu husus yer almaktadır: “Usûlcüler, farklı iki ictihaddan oluşan bir

6 Bu konuda Şâfi'yi taklid ederek yeniden abdest almaksızın namaz kılması câiz değildir.

7 İbrâhim b. Ali b. Ahmed b. Abdilvâhid b. Abdilmün'im et-Tarsûsî, Necmüddîn (ö. 1357/758). Dımaşk'ta doğdu ve orada vefat etti. Babasından sonra da Dımaşk kadılığı yapmıştır. Hicrî 746'da fetvâ görevini üstlenmiştir. Aynı zamanda ders vermiştir. Ayrıca bk. İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 89-90; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 28-29; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürrerü'l-kâmine* (Haydarabad: 1950), 1/44-45; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/33, 98, 127, 183; İsmâil Paşa b. Muhammed Emin el-Bâbânî el-Bağdâdî, *İzâhu'l-meknûn fi zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1972), 1/137, 430, 615; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/51.

8 Ebu'l-Adl Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa es-Sûdûnî –babasını azad eden Sûdûn eş-Şeybûnî'ye nisbeten– el-Cemâlî (ö. 879/1474). Tarihçi, Hanefî fakih. Kâhire'de doğmuş ve orada vefat etmiştir. Hâfız es-Sehâvî onunla ilgili olarak şöyle demiştir: “İmam, allâme, lisanı net ve akıcı, münâzaraya kâdir, çok eleştiren bir kimsedir; öyle ki hocalarını bile tenkit etmekten geri durmamıştır.” Bk. İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 11-63; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/180.

meselede taklidin ittifakla sahih olmadığını belirterek bu duruma, abdest alırken saçının bir kısmını mesh ettikten sonra köpeğin necaseti üzerindeyken namaz kılan kişiyi örnek göstermişlerdir.”<sup>9</sup> *Tevkîfu'l-hükkâm 'alâ Gavâmizi'l-aḥkâm*<sup>10</sup> adlı eserinde müellif, ittifakla bu namazın bâtil olduğunu söylemiştir. Aynı eserde müellif şöyle demiştir: “Bütün Müslümanların ittifakıyla telfîk ile oluşturulmuş hüküm bâtildir. Bunun için Mâlikî bir fakih, bir konuda hatayı ispat eder, peşinden aynı konuda Şâfiî bir fakih hüküm verirse bu hüküm geçersizdir.”

*Mûcibâtü'l-aḥkâm*'da müellif –ki onun *Vâkı'atü'l-fetvâ* adlı bir eseri daha vardır- şöyle demiştir: “Bir kişi başkasının arazisinde bulunan ağaçlardaki ortak hissesini kendisine vakfetse, akabinde kendisinden sonra başka bir şahsa vakfetse ... ve böyle devam etse, bu vakıf câiz midir?” Cevaben şöyle denilmiştir: “Bu vakıf bâtildir. Bâtil ile hükmetmek de bâtildir. Çünkü böyle bir vakıf, iki farklı icthaddan oluşmaktadır. Zira Ebû Yûsuf, kişinin bir şeyi kendine vakfetmesini ve hisseli malın vakfedilmesini câiz görse de kasten menkûl malı vakfetmeyi bâtil görür. İmam Muhammed menkûl malın vakfını câiz görse de hisseli malın vakfını ve kişinin kendisine vakfetmesini bâtil saymıştır. Âlimlerden bir grup, böyle bir vakfın Müslümanların icmâıyla bâtil olduğunu açıkça söylemiştir. Bazı âlimler, *eş-Şuğrâ* ve *et-Tetimme*'de yer aldığı üzere hâkim, fâsık şahitler ile gâib kişi hakkında hüküm verse veya yine gâib kişi hakkında bir erkek iki kadının şahitliğiyle nikâha hükmetse, bu hüküm geçerlidir. Her ne kadar gâib ile ilgili hüküm verilebileceğini söyleyen kişi, nikâhta fâsıkların veya kadınların şahitliğinin geçerli olmadığını kabul etse de yukarıda verilen hükmü câiz görür.”

Derim ki bu konumuzun dışındadır. Zira kendisiyle ilgili hüküm verilen konu nikâh konusudur. Bu konuda ise telfîk ile verilmiş bir hüküm yoktur.

- 9 İbn Âbidîn, telfiki açıklarken bu örneği, birkaç farklı örnekle birlikte çeşitli kaynaklara atıfla zikretmektedir. Bk. Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr 'alâ'd-Dürri'l-muḥtâr şerḥi Tenvîri'l-ebşâr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/177; Mustafa Ateş, “Taklid-İctihad Kavramları Bağlamında İbn Âbidîn'in Tabakâtü'l-Fukahâ'ya Dair Özgün Yaklaşımı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 33 (2019), 554-555.
- 10 Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İmâd b. Yûsuf b. Abdinnebî el-Akfehîsî el-Kâhirî (ö. 1405/808). Şâfiî fakih. Çok araştıran âlim bir zât idi. Lisanında biraz tutukluk vardı. Ayrıca bk. es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi'* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, ts.), 2/47, 12/185; Şevkânî, *el-Bedri'ü't-tâli' bi-meḥâsini men ba'de'l-ḳarni's-sâbi'* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/93; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/508; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/184; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 499.

Verilen hükme gelince, hâkim hiç kimseyi taklid etmemiş ki hükmün telfîkin-den söz edilsin. Burada yaptığı sadece kendi ictihadıyla hüküm vermektir. Her iki kitapta yer alan ibare de bunu gösterir, o ibare ise şudur: “Kadı ictihad edip bir konuda hükme karar verirse ictihadla verdiği hüküm geçerli kabul edilir.” Yukarıda itirazda bulunan kişi, mukallidin kendi imamının görüşünü hataya muhtemel doğru, muhalifin görüşünü ise doğruluğa muhtemel hata olarak gördüğünü gözden kaçırmıştır. Bu sebeple mukallidden birleşik hükmün (*telfîk*) sudûr etmesi bâtıldır. Allah en iyisini bilendir.

Bana göre hükmün verildiği konuda telfîkin olmadığı izahı şudur: Nikâhın rûknü, îcab ve kabuldür. Şahit ise akdin sadece sıhhat şartıdır, cüz’ü değildir. Bu konuda ihtilaf yoktur. Onun görüşü, bu meselede hiç kimseyi taklid etmediğini göstermekte olup, bu konuda *et-Tetimme*’deki, nikâhın şartları ve rükünleri ile sahih olduğunu söyleyen müctehidin görüşüne dayanmaktadır. Bu kişi gâib kişi hakkında hüküm vermeyi de sahih görmemekte, aynı şekilde gâib kişi hakkındaki hükmü onu sahih gören müctehidin sözünden almakta, aynı zamanda söz konusu şahitlikle nikâhı da sahih görmemektedir. Bu kişinin üçüncü görüş ortaya koyan müctehid durumundaki konumu, kendinden önceki ihtilafi ortadan kaldırmaz. Onun iki fasıl önceki sözü bu iki konuda ictihaddır. Bu sebeple ictihad ederek verdiği hüküm geçerlidir.

Yine denilmiştir ki; *et-Tetimme*’de yer alan husus, muhtar görüşe göre müctehidin söylemesi durumunda sahihtir. Mukallidin söylemesi hâlinde sahih olmayacağı konusunda *Tevkîfu’l-ḥükkâm ‘alâ Gavâmizi’l-ahkâm* adlı kitapta icmâ nakledilmektedir. İmam Ali b. Ahmed er-Râzî<sup>11</sup> de *Aḥvâlu’l-muḥallid* adlı eserinde buna şu sözüyle işaret etmiştir: “Altıncısı: İcmâyı imkânsız kılacak şekilde gerçekten takliddir birleşmeleridir. Bu durumda taklid câiz değildir.” Bence İmam’ın bu söylediği zahir olandır. Zira –daha önce geçtiği üzere– bir imamı taklid eden, taklid ettiği imamının görüşünün hataya muhtemel doğru, muhalifin görüşünü ise doğruya muhtemel hata olduğu kanaatini taşır.

11 Ali b. Ahmed b. Mekkî, er-Râzî, Ebu’l-Hasen, Hüsâmüddîn (ö. 598/1201). Hanefî fakih. Bir müddet Halep’te kaldıktan sonra Dımaşk’ta ikamet etmiş ve orada vefat etmiştir. Ayrıca bk. İbn Kutluboğa, *Tâcu’t-terâcim*, 207-208; Ziriklî, *el-A’lâm*, 4/256.

Mevlânâ Kādîhân'ın *Ziyâdât* adlı eserindeki ifadesi bu konuda oldukça açıktır. Çünkü o, söz konusu bahsin sonunda şöyle der: “Eğer o, gâib hakkında hüküm vermeyi câiz görenlerden ise nikâhta fâsıkların şahitliğini ve kadınlarla birlikte erkeklerin şahitliğini câiz görmez, fakat iki konudan biri ihtilafı olduğu için hükmü geçerlidir.”

Bu anlattıklarımızdan konuyla ilgili yanlışlığın *Münye*'de<sup>12</sup> değil, Allâme Tarsûsî'nin<sup>13</sup> anlayışında olduğu ortaya çıkmıştır. Zira o, hükmü vereni mukallid olarak düşünmektedir. Bu durumda onun hükmünden dönülmesi gerekir. Her ne kadar o, meşhur bir âlim ise de söylediği, mezhebin nakledilen görüşüne aykırıdır. Allâme Kādîkudât er-Râzî'nin<sup>14</sup> hacir altına alınan kişinin hissesinin vakfının sahih olduğuna hükmetmesi, onun ictihadı olarak değerlendirilmiştir. Çünkü onun bu konuda hüküm verirken telfîk yaptığına dair bir işaret yoktur. Ancak onun bu değerlendirmesi *Münye*'den anladıklarına dayanmaktadır. Bu sözün nakil bakımından doğru olmadığını öğrenmiş oldum. Allah insafı davranıp doğru yoldan sapmayana rahmet etsin. Âmin!

## Alt Bölümler / Tâli Konular (*Fürû*)

Mezhebin mutemet kitaplarının önemli bir bölümü, kişinin taklidde telfîk yapmasının ve tek tek meselelerde imamından başkasını taklid etmesinin câiz olmadığını açıkça ifade eder.

Kulların şer'î delillere uygun amel etmekle emrolundukları bilinmektedir. Ancak her Müslümanın delilleri tercih ederek ictihadda bulunması imkân da-

12 Yûsuf b. Ebî Saîd es-Sicistânî'ye (ö. 1240/699) ait bir eserdir. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1240; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/554.

13 İbrâhim b. Ali b. Ahmed b. Abdilvâhid b. Abdilmün'im et-Tarsûsî, Necmeddîn (ö. 758/1357). Kadı ve yazar. Dımaşk'ta doğdu, yine orada vefat etti. Babasından sonra oranın kadılığını ve fetvâ görevini üstlendi (746). Ayrıca bk. İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 89-90; Abdulhay Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 28-29; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/44-45; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/33, 98, 127, 183; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *İzâhu'l-meknûn*, 1/137, 430, 615; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/51.

14 Hasan b. Ahmed b. Enûşirvân, Kādîkudât, Hüsâmeddîn er-Râzî (ö. 1352/699). İmam, allâme, kâmil, fâzıl, fürû ve usûlde baş, hadis ve tefsirde derin malumat sahibi. Ayrıca bk. Ebül-Vefâ el-Kureşî, *el-Cevâbiru'l-mudîyye*, 123-124; Abdulhay Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 104; el-Mevlâ Takiyyüddîn b. Abdilkâdir et-Teymî el-Gazzî el-Mısırî el-Hanefî, *et-Tabakâtu's-seniyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, 648.



hilinde değildir. Dolayısıyla ictihadda bulunamayan kimselerin, kanaat getirdiği bir imamı tercih etmesi ve ona uyması icap eder. Şayet düşünüp bir imamı diğerine tercih eder ve onun yolunu hak ve doğru kabul ederse diğer imamların görüşleri onun için bâtil olur. Tıpkı müctehidin bir delili sahih bulduğunda diğerleriyle amel etmemesi gibi bu kimselerin de diğer imamların görüşleriyle amel etmesi câiz olmaz.

Bunun nedenine gelince, şüpheşiz ki âlim olsun câhil olsun insanların tamamı Allah'ın emrini uygulamakla yükümlüdür. Bununla beraber âlimler, birbirine benzeyen meseleler ve delillerden birini tercih etmekle de sorumludur. Avam ise âlimlerden birini tercih etmekle yükümlüdür. Çünkü bundan başka imkânları yoktur. Böylece herkes Allah'ın emrini yerine getirmiş olur. Konu *Cevâbiru'l-fetâvâ'da*<sup>15</sup> da bu şekilde ifade edilmiştir. Yine aynı eserde mezhepte taassup konusu sorulduğunda Fahu'l-İslâm Pezdevî'nin<sup>16</sup> şöyle cevap verdiği nakledilir: "Mezhep hükümlerinde tavizsiz (*salâbet*) davranmak vâciptir, taassup ise câiz değildir. Salâbet, mukallid kişinin hak ve doğru olduğuna inandığı mezhebiyle amel etmesidir. Taassup ise mukallidin ne yapacağını bilememesi (*sefâbet*), başka bir mezhebin mensubuna ve onun kusurlu olduğunu düşündüğü görüşlerine hoşgörüsüz davranmasıdır. Bu ise câiz değildir, zira Müslümanlar, hakkın arayışında oldukları sürece doğruluk üzeredirler." *Hizânetü'r-rivâyât fi'l-fetâvâ*<sup>17</sup> adlı eserin sahibi de Fahu'l-İslâm'la aynı görüşte olduğunu belirtmiştir.

15 Muhammed b. Abdırreşîd b. Nasr b. Muhammed Ebî Bekr, Rüknu'ddîn İbnu Ebi'l-Meğâfir el-Kirmânî (ö. 565/1170). Hadisçi ve Hanefî fakihî olup, Kirmânî'nin (ö. 543/1148) talebelerindendir. Eserleri: *Cevâbiru'l-fetâvâ*, *Zebretü'l-envâr* (hadis sahasında). Ayrıca bk. Abdulhay Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 90; *İsmâil Paşa el-Bağdâdî, İzâhu'l-meknûn*, 1/619; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/204.

16 Ali b. Muhammed b. Hüseyin b. Abdülkerîm, Ebu'l-Hasen, Fahu'l-İslâm, el-Pezdevî (ö. 482/1089). Hanefîlerin büyük fakih ve usûlcülerindendir. Nesef yakınlarındaki Pezde kalesine mensup olup Semerkant'ta ikamet etmiştir. Ayrıca bk. İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 205-206; Kureşî, *el-Cevâbiru'l-mudîyye*, 241; Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 209-211; Ebü'l-Hayr İsamüddîn Ahmed Efendi Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fi mevzû'âti'l-'ulûm* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 1968), 2/54; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/329.

17 Kâdî Cuken Kücerâtî el-Hanefî el-Hindî (ö. 930/1523 veya 920/1514)

İbn Kādî Simavna ise *Câmi'u'l-Fuşûleyn*<sup>18</sup> adlı eserinde şöyle demektedir: “Hanefî bir mukallidin mezhebe aykırı meselelerde Mâlik ve Şâfiî'nin görüşünü alması câiz değildir. Fakat mezhebine aykırı hüküm veren hâkimin görüşünü uygulayabilir.”

Allâme Kādî Abdülcebâr el-Hanefî'nin<sup>19</sup> *el-Ḳunye* adlı eserinde şöyle denmiştir: “Hanefî biri, Şâfiî âlimlerden fetvâ istediğinde, aldığı cevap kendi mezhebine uygun olursa (bile) bu fetvâ ile amel etmesi câiz değildir.<sup>20</sup> Bir erkek veya kadının Şâfiî mezhebinden Hanefî mezhebine veya Hanefî mezhebenden Şâfiî mezhebine geçmesi câizdir. Fakat mezhebin tamamında geçiş yapmalıdır, tek bir meselede geçiş câiz değildir.” *Fuşûlu'l-bedâi'* adlı eserin sahibi Molla Fenârî<sup>21</sup>, bu görüşte kendisine muvâfakat etmiştir.

- 18 Künyesi Mahmûd Bedreddin b. İsrâil b. Abdilazîz olup, İbn Kādî Simavna yahut Şeyh Bedreddin (ö. 1420/823) nâmıyla bilinen meşhur kadı, mutasavvıf ve Hanefî fakihe ait bir eserdir. Babası Simavna Kalesi'nde kadılık yapmış olan Mahmûd Bedreddin, Simavna'da doğmuş ve burada eğitim görmüştür. Önce Konya'ya, peşinden Mısır'a gitmiş, hac vazifesinin ardından tasavvuf eğitimi alarak mürid sıfatıyla Tebriz'e geçmiştir. Timur'un iltifatına mazhar olan Şeyh Bedreddin, daha sonra Mısır'a dönmüş ve peşinden Anadolu'ya vararak en nihayetinde Edirne'ye yerleşmiş ve anne babası ile birlikte burada bulunmuştur. Daha sonra kazasker olarak vazife alan Şeyh Bedreddin, bir iftiraya maruz kalarak hapsedilmiş, ardından Rumeli'deki Zağra bölgesine kaçmıştır. Saltanatı istemekle suçlanmış ve yakalanarak Siroz'da öldürülmüştür. Eserleri arasında Hanefî fikhına dair *Letâifu'l-işârât* ve bu esere *Teshîl* adıyla yazdığı bir şerh ile *Câmi'u'l-Fuşûleyn* adlı, müftû ve hâkimlerin elinden düşürmedikleri ve sadece muâmelât konularını içeren meşhur eseri yer almaktadır. Müellif bu son eserinde *Fuşûl* adlı iki eseri cem etmiştir ki bunlar; Ebül-Feth Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Ali el-Ferğânî el-Mergînânî el-Fakîh el-Hanefî'ye (ö. 1272/670) ait *Fuşûlu'l-'imâd* ile Mahmûd b. Hüseyin Mecdüddîn el-Urusûnî el-Fakîh el-Hanefî'ye (ö. 1234/632) ait *Fuşûlu'l-usruşûnî* adlı eserlerdir. Ayrıca bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/566, 7772, 767, 2/1676, 1807; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-'ârifin*, 2/410; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 2/148; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 533; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, 12/152; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/344, 7/6, 165, 166.
- 19 Mansur b. Muhammed b. Abdilcebâr b. Ahmed el-Mervezî es-Sem'anî, et-Temîmî el-Hanefî –sonraları eş-Şâfiî– Ebu'l-Muzaffer (ö. 1096/489). Merv'de doğan ve orada vefat eden müfessir, hadisçi âlim zât. Horasan kadılığını yapmış, Nizamü'l-Mülk tarafından Merv'de akranlarına üstün tutulmuştur. Ayrıca bk. Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 2/191; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/303.
- 20 Çünkü başka mezhep âliminden alınan fetvâ, kendi mezhebine uygun olduğunda alınabilir, aykırı olduğunda alınamaz anlayışı yanlıştır. Zira bir mezhebin haklılığını/doğruluğunu kabul eden mukallid için diğer mezheplerin görüşleri bâtıldır. Önceki sayfada Pezdevî'den bu görüş nakledilmiştir.
- 21 Muhammed b. Hamza b. Muhammed, Şemseddîn el-Fenârî veya Molla Fenârî (ö. 1431/834). Mantık ve usûl âlimi. Ayrıca bk. Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/452; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 274; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/110.

Molla Şems el-Kuhistânî'ye<sup>22</sup> ait olan *en-Nükkāye*'nin şerhinde şu ifadeler yer almaktadır: “Mu‘tezile gibi birden fazla doğrunun olabileceğini kabul edenlerin avama, her mezhepten dilediği hükmü alma hakkı tanıdıkları bilinmektedir. *el-Keşf* adlı eserde geçtiği üzere, Hanefî âlimler gibi hakkı tek kabul edenler ise avamın bir tek imama bağlanmasını zorunlu görmüşlerdir. Kişi her mezhebin mubahlarını aldığı anda –Fakîh Saîd b. Mes‘ûd’a<sup>23</sup> ait *Tahâvî*<sup>24</sup> Şerhi’nde yer aldığı gibi– tam fâsık olur. Bu nedenle –*el-Cevâbir*’de yer aldığı üzere– mezhepte salâbet, yani mezhebin hak ve doğru olduğuna inanmak gerekir. Mezhebimizin ileri gelen âlimleri; “Mezhebimiz doğru, ancak hataya ihtimali var; muhaliflerimizin mezhebi ise yanlış, ancak doğruya ihtimali var” demişlerdir.

Kādîhân’ın *el-Fetâvâ*’sında şu husus yer almaktadır: “Hanefî bir kişi, boşamasını evlenmesine bağlayarak (“Evlenirsem eşim benden boş olsun” diye yemin ederek) bir kadınla evlense ve durumu kadıya da bildirmese, fakat Şâfiî bir âlim ona boşamanın gerçekleşmediği fetvâsını verse bu kişinin mezhebini bırakıp onun fetvâsıyla amel etmesi gerekmez, zira Şâfiî âlimlerin değil, Hanefî âlimlerin görüşüne uyması gerekir; Şâfiîlerin fetvâsı onun için delil olmaz.” *Muhtârâtü’n-nevâzil* adlı eserde de, “Şâfiîlerin fetvâsı onun için delil olmaz” ifadesi yer almaktadır.

*el-Cevâbir* isimli eserde şu ifadeler yer almaktadır: “Yukarıda geçen mesele için (kişinin boşamasını evlenmesine bağlama meselesi) Hanefî mezhebine mensup birisi, Şâfiî mezhebine mensup olduğunu söyleyen<sup>25</sup> birisinden fetvâ

- 22 Şemsüddîn Muhammed el-Kuhistânî (ö. 953/1546). Hanefî bir fakih olup Buhara’da müftülük yapmıştır. Kitapları; *Câmi‘u’r-rumûz fi şerhi’n-Nükkāye* (Sadrüşşerîa’nın [ö. 747/1346] eseri üzerine bir şerh), *Muhtaşaru’l-Vikāye*. Ayrıca bk. Ziriklî, *el-A‘lâm*, 7/11.
- 23 Muhammed b. Süleyman b. Sa’d b. Mes‘ûd er-Rûmî el-Hanefî, Ebû Abdillâh Muhyiddîn Kâfiyeci (ö. 879/1474). Aklî ilimlerde büyük âlimlerdendir. Ayrıca bk. Taşköprizâde, *Miftâhu’s-sa‘âde*, 1/454; Leknevî, *el-Fevâ’idu’l-behiyye*, 279-278; Ziriklî, *A‘lâm*, 6/150.
- 24 Ebû Câfer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Seleme el-Ezdî et-Tahâvî (ö. 321/933). Mısır’da Hanefîlerin riyâseti kendisine geçmiştir. Ayrıca bk. Kureşî, *el-Cevâbiru’l-muğıyye*, 71-72; İbn Kutluboğa, *Tâcu’t-terâcim*, 101-102; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-ârifîn*, 1/58; Leknevî, *el-Fevâ’idu’l-behiyye*, 59-63; Ziriklî, *el-A‘lâm*, 1/206.
- 25 انتحل فلان شعر غيره أو قول غيره “*Filan adam başkasının şiirini veya sözünü intihal etti*” demek, bir kimsenin başkasının şiir veya sözünün kendisine ait olduğunu iddia etmesi anlamına gelirken فلان ينتحل مذهب كذا أو قبيلة كذا ise bu kişinin kendisini bir mezhebe veya kabileye nisbet ettiği anlamına gelir. Ayrıca bk. Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Sıhâh tâcü’l-lüğa ve’s-sıhâhu’l-‘Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyin, 1987), 1027.

istese, o da boşamanın gerçekleşmediği fetvâsını verse, Hanefî mezhebine mensup olan kişinin bu görüşle amel etmesi câiz değildir demişlerdir. Ben de bu konuda onların söylediklerine katılıyorum. Kişinin inandığına aykırı davranması, diyaneten helal olmaz.”

Ben şöyle derim: Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in bayram namazını İbn Abbâs'ın görüşüne göre kıldırması meselesinde olduğu gibi, halifenin emri veya hâkimin leh veya aleyhte hüküm vermesi durumunda söz konusu hükme uyulması gerekir.

*el-Hâdî* adlı eserde, “Eğer söz konusu meseleyi Hanefî bir kadıya intikal ettirirlerse ve kadı da nikâhın sahih olduğuna hükmederse, Hanefî kadının verdiği bu hüküm, ancak Şâfiî'nin görüşünün bu meselede doğru olduğuna inanmış ve ona göre ictihad etmiş olması durumunda sahih olur” denilmiştir. *el-Cevâbir*'de de aynı husus yer almaktadır. *el-Bedâi'*<sup>26</sup> “Hâkimin mezhebine muhalif ictihad etmesi, ancak ictihadının doğruluğuna inanması ve ictihadının onu bu inancına sevk etmesi şartıyla geçerli olur” denilmiştir.

Ben şöyle derim ki; *Hulâşa*<sup>27</sup> adlı eserde geçtiği üzere, sadece geleceğe atfedilen (izâfet) yeminler konusunda Şâfiî'nin görüşüyle amel etmenin câiz olduğunu istisna edersek, bu konuda anlattıklarımızın doğruluğu hususunda herhangi bir ihtilaf kalmaz. Nitekim İmam Zahîrüddîn el-Mergînânî<sup>28</sup> şöyle demiştir: “Şâfiî mezhebine mensup birinin görüşüne başvurmak, ancak geleceğe atfedilen yeminlerde câizdir.”

*el-Kunye* adlı eserde zikredildiğine göre Abdusseyyid el-Hatîbî'ye, evliliğini üç talakla boşamaya bağlamış (yani “Evlendiğim an karım üç talakla boş olsun” demiş) bir adama, Şâfiî'ye göre yemininin bozulmadığı söylene, bu sebeple adam, itimat edilen bir müctehid olduğunu göz önüne alarak onun görüşünü tercih etse, bu onun için câiz midir, diye soruldu. Hatîbî, “Irak meşâyihine göre evet, Horasanlılara göre hayır” şeklinde cevap verdi.

26 Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 6/147.

27 Bu eser, Tâhir b. Ahmed b. Abdîrreşîd b. el-Hüseyn, İftihârüddîn el-Buhârî'ye (ö. 542/1147) aittir. Kendisi Buharalı olup Hanefîlerin büyük fakihlerindedir. Ayrıca *Hulâşatü'l-fetâvâ, el-Vâkı'ât, en-Nişâb* adlı eserleri de vardır. Ayrıca bk. İbn Kutlubağa, *Tâcu't-terâcim*, 172-173; Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 146-147; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/220.

28 Hasan b. Ali Zahîrüddîn el-Kebîr b. Abdilazîz el-Mergînânî, Zahîrüddîn Ebü'l-Mehâsin (ö. 506/1113). Bk. Kureşî, *el-Cevâbiru'l-muđiyye*, 131; Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 107-108.



Mecdü'l-Eimme et-Tercümânî,<sup>29</sup> “Bu konuda Şâfiî mezhebiyle amel etmekte bir beis yoktur. Zira sahabenin birçoğu kendisiyle aynı kanaattedir” demektedir. Devamında da yine şöyle demektedir: “Bu konuda Şâfiî'nin görüşüyle amel etmekte bir beis olmadığına göre şüphe azalmıştır ve bir hâkim, şartı feshetmeye hükmederse helaldir görüşü sahih olur. Bu, umûm-ı belvâdandır ve bu konuda büyük bir ruhsat vardır.” Ben de derim ki; daha önce geçtiği gibi, telfîk yapmamak şartıyla bu mümkündür.

Molla Ali el-Kârî<sup>30</sup> de bu hususu şöyle delillendirmektedir: “Her mukalid müctehid, bazı meselelerde kendi mezhep imamından başkasının görüşüyle amel edebilir. Ancak telfîke düşmemek için söz konusu mesele ile ilgili diğer hususlara da dikkat etmelidir. Tefvîk Allah'tandır.”

Ben şöyle derim: Geleceğe atfedilen yeminin, mezhep imamının dışındaki bir müctehidin görüşüyle amel yasağından istisna edilmesi gerçeğe aykırıdır. Gerçek ise istisnanın olmamasıdır. Çünkü *en-Nebru'l-fâ'ik*<sup>31</sup> adlı eserin müellifinin naklettiğine göre ez-Zâhidî<sup>32</sup> şöyle demiştir: “İmam Muhammed'den gelen bir rivayette geleceğe atfedilen yeminlerin gerçekleşmeyeceği görüşüne vâkıf oldum. Hârizm<sup>33</sup> bölgesi ulemasının çoğu da bu görüşle fetvâ vermiştir.”

29 Bk. Kureşî, *el-Cevâbiru'l-muğıyye*, 532-533.

30 Ali b. Sultan Muhammed Nûreddîn el-Molla el-Herevî el-Kârî (ö. 1014/1606). Hanefî fuhakasının olup zamanında ilmin önde gelen simalarından idi. Ayrıca bk. Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 515-517; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/12.

31 *en-Nebru'l-fâ'ik fi şerhi'l-Kenz*, Ömer b. İbrâhim b. Muhammed Sirâcüddîn İbn Nüceym'e (ö. 1005/1596) ait bir eserdir. İbn Nüceym, Mısırlı Hanefî bir fakihidir. Bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/39.

32 Bu zât, kuvvetle muhtemel Muhtâr b. Mahmûd b. Muhammed Ebu'r-Recâ' Necmüddîn ez-Zâhidî el-Ğazmîni'dir (ö. 658/1260). Kendisi Hanefî mezhebine mensup büyük fakihlerden biridir. Hârizm'e bağlı Ğazmin ahalisinden olup, sonraları Bağdat ve Rum diyarına göç etmiştir. Kitapları arasında *el-Hâvî fi'l-fetâvâ* adlı eser bulunmaktadır. Bk. İbn Kutlubuğa, *Tâcu't-terâcim*, 295-296; Kureşî, *el-Cevâbiru'l-muğıyye*, 396-397; Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 349; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/193.

33 Ceyhun nehrinin iki yakasında kurulmuş olup, en büyük kasabası Biheyta'dır. Başka kasabaları da vardır. Ayrıca bk. Muhammed b. Ahmed el-Makdîsî, *Ahsenu't-tekâsim fi ma'rifeti'l-eğâlim*, thk. Gazi Tuleymat (Dîmeşk: Dâru'n-Neşr, 1980), 225-226. Horasan şehirlerinden birisi olup küçük bir kasabanın ismidir. Horasan'ın en büyük şehri Kıyla'dır. Bazıları Kıyla, Hârizm'dir demişlerdir. Ayrıca bk. Muhammed b. Abdilmün'im el-Himyerî, *er-Ravzu'l-mi'târ fi babe-ri'l-ağtâr*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Müessesetü Nâsır es-Sekâfe, 1980), 224.

“Amelden sonra taklid ve telfîkin câiz olduğunu gösteren bazı fer'î fetvâlar nakledilmektedir. Bunlardan biri şöyledir: Bir gün Ebû Yûsuf'a Cuma namazını kılıp insanlar dağıldıktan sonra yıkandığı hamamın kuyusunda fare bulunduğu haberi verildi. Bunun üzerine Ebû Yûsuf da ‘Medineli kardeşlerimizin “*Su iki kulle<sup>34</sup> miktarını bulunca necaset taşımaz*”<sup>35</sup> görüşüyle amel edelim’ diye karşılık verdi” şeklindeki rivayeti biri delil olarak sunarsa, o kimseye bu olayın telfîkin cevâzına delil teşkil etmesi gerçekten çok zayıftır şeklinde cevap verilir. Nitekim *Cevâhiru'l-fetâvâ*<sup>36</sup> bu rivayet geçse bile *el-Hâvi*<sup>37</sup> adlı eserde Ebû Yûsuf'un bu görüşte altı ay kaldığı, sonra Ebû Hanîfe'nin görüşüne geçtiği belirtiliyor denmiştir. Gerçekten en sahih görüşe göre abdestte niyet, kaplama mesh yapmak ve tertibe riayet etmek, Kâsım b. Kutluboğa'nın *Taşîhu'l-Ķudûri*'sinde de belirtildiği üzere Hanefîlerde sünnettir. Buna göre söz konusu olayda telfîkin cevâzına delil yoktur.

Bu hadisenin amelden sonra taklidin cevâzına delalet etmesine gelince, *el-Ķunye* sahibi ez-Zâhidî, olayda ihtilafı konunun iadesini delillendirerek taklide cevâzın söz konusu olmadığını şu şekilde göstermiştir: “Ebû Yûsuf'tan rivayet edildiğine göre o, bir gün hamamdan çıkıp insanlara namaz kıldırır. Sonra hamam sahibi hamamın deposunda fare bulunduğunu kendisine haber verir. Bunun üzerine Ebû Yûsuf guslederek namazını iade eder, fakat cemaate iade etmelerini söylemez ve bu konuda, ‘Benim ictihadım beni bağlar, başkasını değil; bu suyun temiz oluşunda büyük bir ihtilaf yoktur’ şeklinde görüş bildirir.”

34 el-Kulle: Şam ve Hicaz'da mâruf büyük küp anlamına gelir. Ezherî, Kılalihecer bilinen bir su kabı olup çok miktarda su almaktadır. Onun dolu hâli iki kulleyi dolduracak hacimdedir. Bana göre kılal diye adlandırılması, dolması durumunda yükselmesinden dolayıdır. İmam Şâfî kulleyi beş kurbayla takdir etmiştir. Ashabı ise ağırlık olarak 500 rıtlı miktarıyla ölçmüşlerdir. Her bir kırba 100 rıtlı ağırlığındadır. Ayrıca bk. Ebû'l-Feth Nâsirüddîn b. Abdisseyid b. Ali b. el-Muttarizî, *el-Muğrib fi tertîbi'l-Mu'rib*, thk. Mahmud Fahûrî - Abdulhamid Muhtâr (Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1999), 2/215.

35 Buhârî, “Büyû”, 34; Beyhakî, “Büyû”, 86. Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 33; Tirmizî, “Tahâre”, 49; Nesâî, “Tahâre”, 44; İbn Mâce, “Tahâre”, 74-75.

36 Muhammed b. Abdîrreşîd b. Nasr b. Muhammed Ebî Bekr Rüknuddîn İbn Ebî'l-Muğâfirî el-Kirmânî (ö. 1170/565). Hanefî fıkıh ve hadis âlimi. Ayrıca bk. İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *İzâhu'l-meknûn*, 1/619; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/193.

37 Muhammed b. İbrâhim b. Enüş b. İbrâhim b. Muhammed, Ebû Bekr el-Hasîrî (ö. 1107/500). Buharalı Hanefî fakih. Irak, Hicaz ve Horasan'da hadis yazmış, Buhara'da vefat etmiştir. Bk. Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, 299; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/624; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/295.

Ben şöyle derim: Alınması gereken görüş budur. Çünkü müteahhir âlimler, ihtilafı bir konudan dolayı namazı bozulan bir imamın, namazı iade etmesi gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. *Mecma'u'l-fetâvâ*'nın<sup>38</sup> müellifi bu konuyu şöyle değerlendirir: “İmam ihtilafı konuda namazın bozulduğunu anlarsa iadesini emretmemesi câiz olmaz. Bu konuda zann-ı gâlibine göre amel etmesi vâciptir.”

*el-Ḳunye*'de ise konuyla ilgili olarak, “İmamın, bu meselede zann-ı gâlibine göre amel etmesi vâciptir” bilgisi yer almaktadır. *Hizânetü'l-fukahâ*'da<sup>39</sup> ise “İmam cemaate namaz kıldırıktan sonra abdestsiz olduğunu anlarsa abdest alıp namazını iade etmesi gerekir. Fakat cemaat farkına varmamışsa iade etmesi gerekmez” bilgisine yer verilmiştir.

Taklilde telfîkin câiz olmadığı görüşünüz *el-Ḳunye*'de ‘Aynu'l-Eimme el-Kerâbisî'den<sup>40</sup> nakledilen fetvâ ile reddedilmektedir. Çünkü bu olay, taklilde telfîkin câiz olduğunu göstermektedir. Olay şöyledir: “Yaşlı bir kadın, Kerâbisî'nin yanında Fâtiha suresini okudu. Okuyuşunda namazı bozacak bir şey vardı. Kerâbisî, ona yanlısını düzeltmesini söyledi. ‘Geçmişteki namazı ne olacak?’ diye sorulduğundaysa şöyle dedi: ‘Geçmiş namazını kaza etmesi gerekmez, çünkü bu hata Şâfi'ye göre Fâtiha'nın dışındadır.’ Bakarhî<sup>41</sup> ona şöyle demiştir: ‘Böyle fetvâ vermen güzeldir, fakat Şâfi'ye göre namazın bozulmaması, Fâtiha'nın dışındaki okuyuşlardaki hata ile sınırlıdır.’ Kerâbisî de buna, ‘Şâfi'nin

38 Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Hanefî (ö. 1128/522). *Mecma'u'l-fetâvâ*'sını mutavvel olarak yazdıktan sonra onu *Hizânetü'l-fetâvâ* adıyla ihtisar etmiştir. Ayrıca bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/703; 2/1197, 1603; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/215.

39 Hanefî imamlarından, aynı zamanda sûfi ve zâhid bir allâme olup, Ebü'l-Leys İmâmu'l-hüdâ lakabıyla da bilinen Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim es-Semerkindî'ye (ö. 983/373) ait bir eserdir. Ayrıca bk. İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 310; Kureşî, *el-Cevâhiri'l-muğiyye*, 415-416; Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 362; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/27.

40 Hüseyin b. Ali b. Yezîd Ebî Ali el-Kerâbisî (ö. 248/863). İmam Şâfi'nin önde gelen ashâbından fakih zât olup, Bağdat'ta epey müddet hadis dinlemiş, İmam Şâfi ile beraber bulunmuş ve kendisinden ilim almış. Ayrıca bk. Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 12/79; *el-Mevsû'atu'l-fikhiyye el-Kuweytiyye*, 22/320.

41 Muhammed b. İshâk b. İbrâhim el-Bakarhî el-Bağdâdî (ö. 481/1088). *Bakarhî, Bağdat dolaylarındaki bir köyün adıdır*. Kadılık ve ilimle, özellikle de hadis ilmiyle iştihar etmiş bir aileye mensuptur. Ayrıca bk. Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibu a'lâmi'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mân*, thk. Saffet Köse v.dğr. (İstanbul: Mektebtü'l-İrşâd, 2017), 2/432; Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/384.

mezhebinden namazda okunan yanlış kıraatın, Fâtiha'nın farz kabul edilmemesi hâlinde namazı bozmayacağı görüşünü aldım' şeklinde karşılık vermiştir.”

Ben ise şöyle derim: Bu itiraz uygun değildir. Çünkü Şâfî'nin, namazda Fâtiha dışındaki okuyuş hatasının namazı bozmayacağı ile ilgili görüşüyle amel etmek, taklid etmeden ibadetin sahih olduğunu ve makbul bir müctehidin sözüne uyan görüşle amel edilebileceğini gösterir. Ulemadan nakledilen bilgiler, telfîkin câiz olmadığını açıkça göstermektedir. Buradaki uygulama, bu değerli âlimin görüş ve tercihidir. Fakat bu görüş, olay gerçekleşikten sonraki durumla sınırlı olup öncesi için geçerli değildir. Buna dikkat edilmelidir.

*el-Hidâye*<sup>42</sup> müellifinin konuyla ilgili olarak *Muhtârâtü'n-nevâzil*'de naklettiklerinden biri de şudur: “Bir kişi vitir namazını tek rekat kılsa, sonra üç rekat olduğu kanaatine varsa geçmiş namazlarını iade etmez, çünkü bu ihtilafı bir konudur. Ancak kaç rekat olduğunu bilmeden tek rekat kılsa, sonra üç rekat olduğunu öğrense yeniden kılması gerekir.”

*el-Ḳunye*'de şöyle bir ifade bulunmaktadır: “Şerefu'l-Eimme el-Mekkî; 'Hanefî bir kimse, Şâfî mezhebindeki vücudun herhangi bir yerinden akan kan abdesti bozmaz şeklindeki hükmü duyduğu için bir yeri kanadığında abdest almazsa namazı iade etmesi gerekir' demiştir.”

İbn Emîru Hâc<sup>43</sup> *Şerhu't-Tahrîr* adlı eserinde şu ifadeye yer verir: “Amelin dayanağının taklid olduğu bilinmelidir. Ayrıca bir Müslümanın bir olayda yapacağı amel, ancak herhangi bir müctehidi taklid ile câiz olur.”

İbn Nüceym'in<sup>44</sup> kendi risâlesinde açıkça geçen, “*et-Tahrîr*'in sonundaki telfîkin yasak olduğunu belirten ifade, bazı müteahhir âlimlerin görüşüdür, mezhebin görüşü değildir” şeklindeki itiraza da şöyle cevap veririz: Telfîkin câiz olmadığı görüşünün mezhebe aykırı olduğunu kabul etmiyoruz. Aksine mezhebin görüşü telfîkin câiz olmamasıdır. Çünkü telfîkin cevâzı, mukallidin şartlara

42 Ebu'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekir b. Abdilcelîl el-Ferğânî el-Mergînânî (ö. 593/1197). Ayrıca bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 21/232; Kureşî, *el-Cevâbiru'l-mudîyye*, 357; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 206-207; Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 230-234.

43 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed (ö. 879/1474). Halepli Hanefî fakih. İbn Emîru Hâc künyesiyle bilinmekte olup, kendisine İbnü'l-Muvakkit de denirdi. Ayrıca bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/285; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/49.

44 Zeynüddîn b. İbrâhim b Muhammed (ö. 970/1563). İbn Nüceym künyesiyle meşhur Mısırlı Hanefî fakih. Ayrıca bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/64.

riayet etmeksizin taklid etmesinden kaynaklanmaktadır. Oysa daha önce geçtiği gibi bir mezhebi taklidde birtakım şartlar söz konusudur.

İbn Emîru Hâc, *Menâsik* adlı eserinde hükmü önceki paragrafta geçtiği gibi tespit etmekte, İbn Nüceym ise *el-Baḥru'r-râ'îḳ*'te onu onaylamakta ve kendisine herhangi bir eleştiri yöneltmemektedir. Ayrıca müteahhir âlimlerden Allâme Muhammed Bedrüddîn eş-Şehâvî el-Hanefî de İbn Emîru Hâc'ın bu konudaki görüşünü İbn Nüceym'den önce onaylamıştır.

Bu konudaki delillerden biri de üçüncü bir görüş ortaya atan müctehidin önceki ihtilafı ortadan kaldırmamasıdır.

Müellif (Bezzâzî), *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*'de<sup>45</sup> şunu ifade etmiştir: “Hârizm ulemasından bazıları İmam Şâfi'nin mezhebini esas alarak kıraatta yapılan hatanın namazın fesâdına yol açmayacağı görüşünü tercih etmişlerdir. Bâkarhî, bu kişilere İmam Şâfi'nin görüşünün Fâtiha'nın dışındaki kıraat için geçerli olduğunu söyleyerek yanıt vermiştir. Bâkarhî'nin bu itirazı üzerine kendisine, Şâfi'nin görüşünün herhangi bir kayıt olmaksızın mutlak olarak tercih edildiği şeklinde cevap verilmiştir. İmam Muhammed'in sözünde yer aldığı gibi müctehid delile bağlıdır, delili söyleyene değil. Öyle ki kadî'nin sözüyle gâib kişi hakkında nikâhın sıhhatine hükmedilebilir.

“Hâkimin geleceğe atfedilen yemin bâtıldır hükmünün geçerli olması, telîkin câiz olduğunun delilidir. Çünkü velisiz veya mehirsiz nikâh akdini kapsamaktadır” şeklindeki itiraza da şöyle cevap verilmiştir: “Geleceğe atfedilen yeminin geçerliliğine hükmetmek, sahih bir davadan sonra olmasıyla sınırlıdır.” *el-Ḳunye* adlı eserde *el-Muḥîṭ* müellifi Burhan'dan<sup>46</sup> konuyla ilgili şöyle bir nakil

45 Muhammed b. Muhammed b. Şihâb b. Yûsuf el-Kerderî el-Berikânî el-Hârizmî (ö. 827/1424). Hârizm civarında bulunan Kerder asıllı bir zât olup Bezzâz nâmıyla meşhurdur. Hanefî fukahâsından idi. Karem ve Bulgar diyarlarını dolaşmış, haccetmiş ve şöhret bulmuştur. Timurlenk'in küfrüne fetvâ vermiştir. Kitapları; *el-Câmî'u'l-vecîz*, *el-Fetâvâ fi fikhi'l-Hanefiyye*. Ayrıca bk. İbn Kutluboga, *Tâcu't-terâcim*, 48; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7/274; Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 309; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/45.

46 Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî el-Mergînânî (ö. 616/1219). Hanefî mezhebinin önde gelen fukahâsındandır. Kemalpaşazâde kendisini “müctehid fi'l-mes'ele” derecesine dahil eder. Mâverâünnehir şehirlerinden olan Mergînân'da doğmuş, Buha-ra'da vefat etmiştir. Kitapları; *Zâhiretü'l-fetâvâ*, *el-Muḥîṭu'l-Burbânî*, *Tetimmetü'l-fetâvâ*, *el-Vâkı'ât*, *eṭ-Ṭarîkatü'l-Burbâniyye*. Ayrıca bk. Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 236-238; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/823; 2/1619; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifin*, 2/404; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/161.



yapılmaktadır: “Falan kadınla evlenirsem o benden üç talakla boş olsun dedikten sonra yetkisiz temsilci, kadını ona nikâhlarsa, kadın üç talakla boştur. Hâkim nikâhın sıhhatine hükmetse yine de üç talakla boştur. Bu sorundan kurtulmanın yolu yemini sahih bir davadan sonra feshetmektir.” Bu nakilde davanın sahih olması, muhalif hükmün meseledeki ihtilafı kaldırması için şart koşulmuştur. Bize göre bu mesele ancak adam hazır ve kadın evlenmemiş olduğunda sahih olur. Ayrıca mehrin akitte zikredilmesi ve velinin bulunması gibi nikâh için gerekli diğer unsurların da mevcut olması ile beraber hâkim huzurunda yapılması da gereklidir.

## Sonuç

Mevlânâ Muhammed b. Muhammed et-Trablusî<sup>47</sup> el-Hanefî, *el-Fetâvâ*'sında telfîkin câiz olmadığına hüküm vermiştir. Allâme Hâtimetü'l-Müteahhirîn Ahmed b. Yûnus eş-Şelebî<sup>48</sup> de taklide telfîkin câiz olmadığına fetvâ verenlerdendir. eş-Şelebî eserinde şunu da ilave etmiştir: “Tarsûsî, iki mezhepten alınma telfikle fetvâ vermenin cevâzını ifade eden âlimlerin *Münyetü'l-müftî* adlı eserde yer aldığını söylemiştir.” Ben derim ki; şimdiye kadar anlatılanlardan bunu kabul etmediğimizi öğrendin.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki hiçbir şekilde taklide telfîkin cevâzına yol yoktur. Asrımızda cevâzına meyledenlerin bu konuda hiçbir delil ve dayanağı da yoktur. Onlardan böyle bir düşüncenin ortaya çıkması şaşılacak bir durumdur. Oysa zamanımızda müftîye düşen sadece mezhepteki müftâ bih olan görüşleri nakletmektir. Zira müstefî, mezhebin imamlarının konuyla ilgili görüşünü sormaktadır, yoksa müftînin düşüncesini sormamaktadır.

Aynü'l-Eimme el-Kerâbisî'den naklettiğimiz kısma ve İmam Ebû Yûsuf'un namazını iade etmesi hadisesine muttali olan bir kişi bana şunu söylemiştir: “Telfîki câiz gören kişiye bu iki meseleyle ilgili bilgileri anlattığımda buna şaşırdı. Çünkü o bu bilgilere sahip değildi. O, kendince kitapları çok olduğu için

47 Burhânüddîn İbrâhim b. Mûsâ b. Ebî Bekr et-Trablûsî el-Hanefî (ö. 922/1516). Trablûşşam doğumlu Hanefî fakih. Dımaşk'ta âlimlerden eğitim gördü, sonra Kahire'ye geçti, burada vefat etti. Ayrıca bk. Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye*, 364; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/76.

48 Ahmed b. Yûnus b. Muhammed Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn (ö. 947/1540). İbnü'ş-Şelebî künyeyle bilinen, Kahire'de vefat eden Mısırlı Hanefî fakih. Ayrıca bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/276.

bu gibi cüz'î meseleleri ancak kendisinin bildiğini zannediyordu.” Bunun üzerine, şiddetli haset ve düşmanlığına rağmen onu bir sebeple benden istifade edenlerin arasına katan Yüce Mevlâ'ya hamd ettim. Bu Allah'ın lütfudur, onu dilediğine verir. “Ey Rabbim! Seni her türlü noksanlıktan tenzih ederiz. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz ki sen Alîm ve Hakîmsin.”<sup>49</sup>

Bu, taklide telfîkin sahih olmadığına dair *Gâyetü't-tahkîk* isimli risâlede imkân ölçüsünde anlattıklarımızın sonudur. Risâleyi şu mübarek dua ile noktalayalım: Ey Rabbim! Senden işlerimde sebâtı, doğruluk ve istikâmet üzere bulunmamda kararlılığı, nimetlerine şükretmeyi, sana hakkıyla kulluk etmeyi, selim bir kalp, doğru bir dil ve hayırlı ilim talep ediyorum. Hayırsız ilimden sana sığınırım. Bilgin dahilinde olan günah ve kusurlarımdan dolayı senden bağışlanma diliyorum. Şüphesiz sen, gaybı bilen ve ayıpları çokça örtensin.

Risale 8 Ramazan 1056 Perşembe<sup>50</sup> günü tamamlandı. Salât ve selamın en üstün ve en mükemmeli, Medine'ye hicret eden o kutlu Zât'a olsun, âlemlerin Rabbine hamdolsun.

49 el-Bakara 2/32.

50 M. 18 Ekim 1646

## Kaynakça

- ‘Âsmî, Abdülmelik b. Hüseyin. *Semţü'n-nücümü'l-'avâlî fi enbâi'l-evâil ve't-tevâlî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998/1419.
- Ateş, Mustafa. “Taklid-İctihad Kavramları Bağlamında İbn Âbidîn'in Tabakâtü'l-Fukahâya Dair Özgün Yaklaşımı”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 33 (2019), 547-570.
- Bağdâdî, İsmâil Paşa b. Muhammed Emin el-Bâbânî. *Îzâhu'l-meknûn fi zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1972.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî. *eş-Şıhâh tâcü'l-lüğa ve's-şıhâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Ebü'l-Hayr İsmâüddîn Ahmed Efendi Taşköprizâde. *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fi mevzû'âti'l-'ulûm*. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Hadise, 1968.
- Hîle, M. Habib. *et-Târîh ve'l-müerrihûn bi-Mekke mine'l-ğarnî's-sâlis el-bicrî ilâ ħarnî's-sâlis aşer*. London: Müessesetü'l-Furkan li't-Türâsi'l-İslâmî, 1994.
- Himyerî, Muhammed b. Abdu'l-Mün'im. *er-Ravzu'l-mi'târ fi ħaberi'l-aqtâr*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Müessesetü Nâsir es-Sekâfe, 1980.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebşâr*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukrem. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 3. Basım, 1414.
- Kâsım b. Kutluboğa, Ebu'l-Fidâ Zeynüddîn. *Tâcu't-terâcim fi men şannefe mine'l-Hanefiyye*. thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halîfe Mustafa b. Abdillâh. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Kaya, Eyyüp Said. “Telfîk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/401-402. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Kefevî, Mahmûd b. Süleyman. *Ketâ'ibu a'lâmi'l-ahyâr min fuħabâi mezhebi'n-Nu'mân*. thk. Safet Köse - Murat Şimşek - Hasan Özer - Huzeyfe Çeker - Güneş Öztürk. İstanbul: Mek-tebetü'l-İrşâd, 2017.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-mü'ellifin*. Dımeşk, 1957-1961.
- Kureşî, Ebü'l-Vefâ Muhyiddîn Abdulkâdir b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-muğıyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*. thk. Muhammed Abdullah eş-Şerîf. Beyrut: 1426/2005.
- Leknevî, Muhammed Abdulhay. *el-Fevâ'idu'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*. thk. Ahmet ez-Za'bî. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1418/1998.
- Makdîsî, Muhammed b. Ahmed. *Ahsenu't-teħâsim fi ma'rifeti'l eħâlim*. thk. Gazi Tuleymat. Dımeşk: Dâru'n-Neşr, 1980.

- Mirdâd, Ebü'l-Hayr Abdullah. *el-Muhtaşar min kitâbi Neşri'n-nevr ve'z-zeber fi terâcimi efâzuli Mekke mine'l-ğarni'l-aşir ile'l-ğarni'r-râbi' aşer. nşr. M. Saîd el-Âmûdî - Ahmed Ali. Cidde: 1406/1986.*
- Muhibbî, Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh b. Muhibbillâh el-Muhibbî el-Ulvânî el-Hamevî ed-Dımaşkî. *Hulâşatü'l-eşer fi a'yâni'l-ğarni'l-hâdî aşer. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.*
- Muttarizî, Ebü'l-Feth Nâsırüddîn b. Abdisseyid b. Ali b. el-Muttarizî. *el-Muğrib fi tertîbi'l-Mu'rib. thk. Mahmud Fahûrî - Abdulhamid Muhtâr. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1999.*
- Özcan, Tahsin. "Pîrîzâde İbrahim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 34/286-288. Ankara: TDV Yayınları, 2007.*
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014.*
- Özer, Hasan. *Mekke'de Bir Osmanlı Kadısı Pîrîzâde. Konya: Çizgi Yayınları, 2019.*
- Pîrîzâde, İbrâhim b. Hüseyin b. Ahmed. *'Umdetu zevi'l-beşâir. thk. Saffet Köse - İlyas Kaplan. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1438/2016.*
- *Risâletü gâyeti't-tahkîk fi 'ademi cevâzi't-telfîk fi't-taklîd. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Arapça Yazmalar, 6392, 1b-3b.*
- Remuyî, Abdülkerim. *Tagayyuru'l-fetvâ bi-tagayyuri'l-ictihâd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye: 1971.*
- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman. *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi'. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, ts.*
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *el-Bedrü't-tâli' bi-meğâsini men ba'de'l-ğarni's-sâbi'. Beyrut: Dâru'l-Ma'rif, ts.*
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.*
- Zirikî, Hayreddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris. *el-A'lâm. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.*

## Critical Edition and Translation of Pīrīzāda's Work Named *Risāla Gāyat al-Tabqīq fī 'Adam Jawāz al-Talfīq fī al-Taqlīd*

By Assoc. Prof. Hasan ÖZER

This article consists of critical edition and translation of the work named *Risāla Gāyat al-tabqīq fī 'adam jawaz al-talfiq fī al-taqlid* by Burhānuddīn Ibrāhīm b. Husain b. Ahmad b. Muhammad b. Ahmad b. Bīrī (d. 1099/1688), who was a Hanafī faqih lived in the 17<sup>th</sup> century Ottoman Mecca. Famous for his great-grandfather Pīrī, the author, who was renown as Pīrīzāda (Ibn Bīrī), witnessed the era of seven Ottoman sultans, which could be considered long in history, namely Ahmad I, Mustafa I, Osman II, Murad IV, Sultan Ibrahim, Mahmad IV and Suleyman II. Living in a period when the stability system deteriorated and the management system began, Pīrīzāda was also negatively affected by the negativity of that period and was dismissed from the Mecca judge in 1672. No record of the cause of the dismissal has been found, but for various reasons, the weakening of the central government and the struggle of the sheriff of emirate in Mecca suggests the possibility of playing a role in his dismissal. Taking the opinion of the Mecca judge in the appointment of the Mecca governor reinforces this possibility.

Pīrīzāda, who is a member of a family known in science and known in Mecca, is originally from there. But he was born in Madina in 1022 (1613), where his family was paying a visit, and then he came to Mecca and grew up there. 'Ali b. Abu Bakr counts the scholars such as his uncle Muhammad b. Ahmad al-Bīrī [Pīrī], Shayhulislām Abdurrahman b. 'Isā al-Murshidī, Ahmad b. 'Isā al-Murshidī, Abu Bakr Kusayr al-Maghribī, 'Ali b. Abu Bakr al-Cammal, Ibn Allān and Sahabaddin al-Hafaci among his teachers. It is stated in the sources that he may have had many teachers who have not been mentioned and that he has been given consent from many scholars. He raised many known and unknown students such as Hasan b. 'Ali al-Ucaymī, Tācaddin b. Ahmad ad-Dahhān and



Sulayman Hīnū. It is documented in the records that he has innumerable students who come to Mecca to learn from him.

It is reported that Pīrīzāda has more than a hundred works, although there are different rumours about their numbers, most of which are fiqh-oriented. Not all of these works have been found, but some of them have been discovered.

Pīrīzāda, who was regarded as a fiqh and fatwa authority of the time he lived, served as a judge of Mecca for many years after Abdurrahman b 'Isā al-Murshidī. He was dismissed during the time of Sheriff Barakāt b Muhammad, who was governor of Mecca in 1083 (1672). After that, he directed himself to engage in science and writing. As his the date of death, 16 Shawwal 1099 (14 August 1688) is generally preferred. He was buried in Mu'allā Graveyard.

Pīrīzāda, as one of the prominent scholar of the Hanafi scholars, especially wrote his studies on the questions asked to him and is concerned with fiqh issues. From this point of view, it is understood that the author is a competent faqih who produces solutions to the problems of his period and the rich resources he used or the issues he handled were taken into consideration. It is seen that the works he wrote are supportive for the Islamic legal literature. The book, whose presentation is researched and translated in this article, also addresses a problem that continues today as it is in his age. As stated in the introduction of the work, when the research on the talfīq in taqlīd is increased, he said that risala was written since it was not permissible according to the Hanafi sect and also to eliminate the uncertainty and confusion about this subject. This risala also was written as a refutation to Molla Farrūkh, who said that there was a "pseudonym in the imitation where there was no replica" and was appreciated by many scholars.

The concept of talfīq is unlikely used in the early works in this literal sense, but it is understood that although some issues related to this concept have been mentioned in some procedural books before 7/13 centuries, this concept has been termed as a jurisprudence in the late 8/14 century. It is seen that there are independent studies on the subject in the following periods. Some of the authors of the Hanafi fiqh who wrote independent works on the subject can be mentioned as follows: Ibn Nucaym (d. 970/1563), Muhammad b Abdulazīm al-Makkī, known as Ibn Molla Farrūkh (after 1052/1642), Shurunbulālī (d. 1069/1659), Nablusī (d. 1061/1652) and Pīrīzāda.

As can be seen in his work, Pîrîzâda does not mention much evidence in his works, his references are completely valid sources of the sect and opinions and preferences of the Mujtahids. In his works, Pîrîzâda sometimes says, "I am just a transponder and ambassador about this issue; I came across the books of the scholars who conveyed the views of the sect. On this subject the scholars said that as far as we can determine, the sound view of our scholars is as follows; "the following view was narrated from Imam Abu Hanifa on this matter." He states that he is just an ambassador and is content to convey opinions as much as possible. Even when rejecting any opinion or responding to an objection, he replies with the statements of the previous ulema and responds with their statements. It can be clearly seen that his sect and his works that he wrote to solve the problems of his own era produced solutions with the methods and opinions of his sect completely. Considering these, it can be said that he has deep knowledge of fiqh and has a foundation for the method of the sect.

The treatise consists of an introduction, subtopics (furu') and a conclusion. In the introduction part, "The sinner servant Ibrahim b. Husayin Pîrî al-Makkî al-Hanafi- May Allâh treats him with his grace - says ..." As can be understood from his statement, the work belongs to Pîrîzâda. There is no different view on this.

In this work, Pîrîzâda included the following topics: It is illogical to mix matters that need to be addressed separately as if they were a single matter; it is illegal for a member of the sect to imitate someone other than his imam on individual matters; the essence of the sect is continuity and the apprehension is not permissible; it is not permissible to abide by the judge in contradiction with the order of the sect; whether it is a morality or a morality to imitate after an issue; it is not permissible to suggest a talfîq for a taqlîd; it is not necessary to imitate in a matter of transformation made by the jurists in a matter where two different understanding occurred and these two idea were combined.

Four copies of the epistle were reached: Three of them are detached within the magazines, and one of them is embedded in the commentary written by the author. From the comparison of these four copies in the investigation, a new text was created by showing the differences in the footnote.

**Keywords:** Pîrîzâda, taqlîd, talfîq, talfîq in taqlîd, madhhab and kâdî.